

VILNIAUS UNIVERSITETO
KAUNO HUMANITARINIO FAKULTETO
LIETUVIŲ FILOLOGIJOS KATEDRA

RIMA BARKAUSKAITĖ

MAGISTRO DARBAS

**FILOSOFINIO IR LITERATŪRINIO DISKURSŲ
SĄSAJOS IR SANKIRTOS EUGENIJAUS ALIŠANKOS POEZIJOJE**

Lietuvių literatūra (Valstybinis kodas 62104H116)

Darbo vadovas _____
(parašas)

doc. dr. Saulius Keturakis
(darbo vadovo mokslinis laipsnis,
mokslo pedagoginis vardas,
vardas ir pavardė)

Bakalaurantas _____
(parašas)

Darbo įteikimo data _____

Registracijos Nr. _____

TURINYS

Pratarmė	3
Įvadas	4
<i>Lygiadienis ir Peleno miestas: pasaulėkūros ypatybės</i>	13
<i>Vaizdijantis žmogus ir dievakaulis: skeldėjančio subjekto būtis</i>	23
<i>Dioniso sugrįžimas ir iš neparašytų istorijų: pasaulis pagal eugenijų ališanką</i>	30
Eugenijus Ališanka: kontekstiškumo pastanga	40
Išvados	42
Summary	44
Sutrumpinimai	45
Šaltiniai	46
Literatūra	46

PRATARMĖ

Beskaitant E. Ališankos kultūrologinę studiją *Dioniso sugrįžimas: chtoniškumas postmodernizmas tyla*, susipažinus su jo poezija, pastebėtos tam tikros diskursyvinės paralelės, leidžiančios bent jau E. Ališankos atveju kalbėti apie filosofinio ir literatūrinio, idėjinio ir kūrybinio, teorinio ir praktinio diskursų suartėjimą ar net susiliejamą, nulėmė darbo objekto pasirinkimą ir temos formuluotę. Darbo tikslu galima laikyti būtent minėto diskursų suartėjimo tyrinėjimą; siekiama išsiaiškinti, kaip E. Ališankos poezija yra paveikiama postmodernizmo teorinio, filosofinio diskurso, kas sieja poeziją su šiuolaikiniu filosofiniu kontekstu, kaip jos – poezija, literatūra ir filosofija – sąveikauja tarpusavyje ir kokią įtaką ši sąveika daro kalbančiajam subjektui – vienam svarbiausių poetinio teksto elementų.

Pagrindiniais darbo objektais šiuo požiūriu reikėtų laikyti ne tiek kultūrologines E. Ališankos studijas *Vaizdijantis žmogus. Sacrum sklaida kultūroje* ir *Dioniso sugrįžimas: postmodernizmas chtoniškumas tyla*, kiek poezijos rinkinius *dievakaulis* ir *iš neparašytų istorijų* (rinkiniai *Lygiadienis* ir *Peleno miestas* darbe dėstomai koncepcijai aktualūs tiek, kiek juose formuojasi E. Ališankos poezijos dominantės, vystosi būdingi visai poezijai įvaizdžiai bei jų sistemos. Nors neabejotinai galima pirmuosius du rinkinius analizuoti studijų kontekste, tačiau manytume, kad jie sudaro atskirą lauką (kaip ir į objektus ir apskritai į šio darbo dėmesio lauką nepakliūnantys E. Ališankos parengti *Miestelėnų* almanachai, *Poezijos pavasarių* rinkiniai ar vertimų serija).

Buvo iškelti tokie darbo uždaviniai: 1) pagal vieną iš dominuojančių E. Ališankos poetinio diskurso aspektų – poetinio pasaulio kalbiškumą – aptarti implikuojamas prasmes subjekto savęs supratimo ir savikūros kontekste; 2) aptariant studijose formuojamas koncepcijas, jų pagrindinius teiginius ir raktines sąvokas, perskaityti du poezijos rinkinius – *dievakaulį* ir *iš neparašytų istorijų*, orientuojantis į subjekto (savi)raiškos ypatybes; 3) aptarti, kaip teorinis diskursas yra aktualizuojamas ir kokias formas įgyja poetiniuose tekstuose.

IVADAS

Terminai, apibūdinantys stambias kultūrinės ideologijas (vienas iš jų – postmodernizmo terminas) nuolatos keičia savo formą bei turinį, priklausomai nuo to, kuris juos vartoja. Tačiau šie terminai, teorinio diskurso reprezentantai yra būtini apibrėžiant ir lyginant kultūros istorijos paradigmas, aptariant kultūros reiškinius, literatūrinius tekstus, vertinant literatūrą kaip kultūrinio gyvenimo atvaizdą. Terminų talpinamas prieštaravimų ir paradoksų kupinas turinys (sakoma, jog postmodernizmo apibrėžimų yra tiek, kiek yra jų apibrėžiančių žmonių) ne tik klaidina jų vartotoją, bet ir (paradoksalu) leidžia nepasiklysti nuolatiniame prasmų ir verčių žaisme – keliai, kuriais galime eiti, jau yra apibrėžti, mums belieka tik pasirinkti.

Būtent šioje vietoje atsiskleidžia postmodernizmo pasaulėjautos, estetikos, teorinio diskurso (ar greičiau teorinių diskursų) pliuralumas – galime rinktis iš tikrai įspūdingo teorijų ir teoretikų sąrašo, pvz.: *R. Barthes'o Teksto*, „tekstinės erdvės“, *kompaktiškumo intuicijos, konotacijos, politinės semiologijos, nulinio laipsnio, autoriaus mirties ir jos interpretacijos teorijos, M. Foucault istorinės sąmonės, genealogijos, epistemos, diskurso, diskurso tvarkos, žinojimo archeologijos, įvykių singuliariškumo, galios diskurso, diskursyvinių praktikų sąveikos, seksualumo, geidžiančios visuomenės, disciplininės visuomenės ir kitų tyrinėjimų, G. Deleuze'o ir F. Guattari nomadologijos, rizomos, pli (klostės, sulenkimo), šizoanalizės, kūno be organų, singuliariškumo, koncepto studijų, J. Derrida gramatologijos, dekonstruktyvizmo, logocentrizmo, preformizmo, onto- teo- teleo- falo- fono- logocentrizmo kritikos teorijos, J. F. Lyotard'o postmodernios būties, postmodernistinio jausmingumo, metanaracijų saulėlydžio, naratologijos, paralogijos, agonistikos, tapybos analitikos, J. Baudrillard'o simuliakro, simuliacijos, referento miražo, kodo monopolijos, postistorinio hiperrealizmo ir suprekintos kultūros tyrinėjimų bei daugybės kitų konceptų, idėjų, sąvokų. Daugybė pradžioje šokiravusių poststruktūralizmo ir postmodernizmo šalininkų nukaltų estetikos konceptų, idėjų, sąvokų tvirtai įaugo į dabartinės filosofijos ir estetikos žodyną. Į jų srautą reikėtų įtraukti postmetafizinio mąstymo, after-postmodernism, marginalumo, intelekto estetikos, virtualios tikrovės, naracijų, acentrizmo, metanaracijų saulėlydžio, labirinto, logotomijos, logomachijos, logofobijos, *déjà vu*, binarizmo, tuščio ženklų, chaosmos, labirinto, kalbinių žaidimų, struktūros žaismo, teksto erotikos, intertekstualumo, geismų mašinos, išskaidymo, pėdsako,*

nelinijinės dinamikos koncepcijas ir daugybę kitų¹ – ir negalime sakyti, jog šis sąrašas bent daugmaž atskleidžia postmodernizmo teorinių diskursų kiekybę. Tai tik žinomiausių ir įtakingiausių postmodernizmo teoretikų bei koncepcijų išvardijimas, apytikriai perteikiantis *tam tikrą vertybių žvaigždyną, metodikų ir požiūrių repertuarą²*.

Tačiau galime pasakyti parafrazuodami Eugenijų Ališanką – tam tikri raktiniai žodžiai, sąvokos, konceptai tarsi siūlosi iš skaitomų filosofinių, eseistinių ar literatūrinių tekstų, nuorodos į tam tikrus teorinius diskursus jau yra užkoduotos šiuolaikiniuose tekstuose – kartais gana paviršutiniškai, citatų ar parafrazių pavidalu, kartais jau tapę teksto ir tekste veikiančio subjekto savastimi. Šiuo konkrečiu atveju – kalbant apie E. Ališankos poeziją – ir iš pačių poetinių tekstų, ir iš autoriaus parašytų kultūrologinių studijų siūlosi tokie raktiniai žodžiai: didžiųjų pasakojimų subyrėjimas ir mažųjų pasakojimų įsigalėjimas, kalbinių žaidimų aktualizacija, diskursyvinių praktikų suaktyvėjimas ir diskursų suartėjimas, kalbėjimo ir rašymo kategorijų įsiveržimas į subjekto savivokos, savikūros ir saviraiškos diskursus, subjekto išsisklaidymo kalbos sraute, intertekstualumo, rizomos konceptų sklaida tekstuose ir galbūt pats svarbiausias, apibendrinantis išvardintas sąvokas teksto, tekstualumo terminas. Pabandysime apibrėžti, kokią teorinę koncepciją, leidžiančią gilintis į E. Ališankos poetinius bei kultūrologinius tekstus, galime sukonstruoti iš šių sąvokų.

Sąlygiškai pirmine prielaida formuoti darbo teorinį pagrindą galime laikyti Jean-François Lyotard'o suformuluotą didžiųjų pasakojimų išnykimo ir mažųjų pasakojimų įsigalėjimo koncepciją³, išdėstytą veikale *Postmodernus būvis. Šiuolaikinį žinojimą aptariant*; šis veikalas kartais pristatomas kaip perėjimo iš moderniosios situacijos į

¹ **Andrijauskas, Antanas Roland'o Barthes'o tekstualumo estetika** (<http://www.tekstai.lt/metai/200510/akiratis.htm>).

² **Hassan, Ihab** *Link postmodernizmo sąvokos // Miestelėnai. Miestas ir postmodernioji kultūra*. – Vilnius: Taura, 1999, p. 34.

³ Žinoma, galima pradėti ir nuo paties Barthes'o teigto kultūros ir gyvenimo tekstualumo, kaip siūlytų A. Andrijauskas (*R. Barthes'o idėjos stipriai paveikė estetiškes M. Foucault, G. Deleuze'o, F. Guattari, J. Derrida, J.-F. Lyotard'o, J. Kristevos, C. Todorovo ir daugelio kitų postmodernizmo teoretikų teorijas*; žr. **Andrijauskas, Antanas Roland'o Barthes'o tekstualumo estetika**). Tokiu būdu būtų akcentuotas siūlomos koncepcijos aktualizuojamas totalus pasaulio diskursyvumas. Tačiau manytume, jog mūsų atveju pradėti formuoti koncepciją nuo J.-F. Lyotard'o yra vis dėlto parankiau – E. Ališankos tekstuose (ir poetiniuose, ir kultūrologiniuose) akcentuojamas istorijos vientisumo subyrėjimas, išsisklaidymas į pavienes istorijas, o naratyvumo aspektas lieka tarsi antrinis. Be to, paties J.-F. Lyotard'o požiūryje pasakojimas, naracija yra tokie aktualūs, jog į koncepciją įsilieja kone nepastebėti.

postmodernybę ženklas⁴. Nepasitikėjimas metapasakojimais, t. y. tokiais pasakojimais, kurie pretenduoja į universalumą ir absoliučią tiesą, anot J.-F. Lyotard'o, yra svarbiausias postmodernybės, kaip tam tikros pasaulėjautos, bruožas. Tokie pasakojimai yra praradę savo legitimuojančią galią⁵ (bene ryškiausios iš tokių „prarasčių“ yra F. Nietzsche'us konstatuota Dievo mirtis ir M. Foucault paskelbta Autoriaus mirtis).

J.-F. Lyotard'as, sekdamas Ludwigo Wittgensteino kalbinių žaidimų teorija, konstatuoja, jog, kaip ir kiekvienas žaidimas, bet kuris pa(si)sakymas, pasakojimas paklūsta tam tikroms taisyklėms, o nesant taisyklių, nėra ir žaidimo. Kalbiniai žaidimai – t. y. įvairios pasakymų, pasakojimų rūšys – Lyotard'ui egzistuoja kaip *santykių minimumas, būtinas visuomenės egzistavimui*⁶. Visas regimas socialinis saitas yra sudarytas iš kalbinių *ėjimų*⁷, o žmogus egzistuoja tik komunikacinių grandinių mazguose, t. y. praktikuodamas kalbinius žaidimus. Tokiu būdu socialinis saitas reiškiasi kaip kalbinių žaidimų sampyna – bet koks pasakojimas yra susijęs su kitais ir teoriškai yra sudarytas iš tų pačių ar panašių elementų, skiriasi tik būdas, kuriuo tie elementai yra susiję tarpusavyje. Taigi mažuosiuose pasakojimuose (o kartu ir mene) ne tik funkcionuoja tie patys elementai, bet nuolatinės kalbinės praktikos, pasakojimo kismas įgalina juos [mažuosius pasakojimus] atsispindėti vieną kitame ir tokiu būdu nuolatos reprodukuoti patiems save.

Nuo mažųjų pasakojimų ir kalbinių žaidimų galime pereiti prie teksto, tekstualumo sąvokos, kaip minėta, aprėpiančios kone visus aukščiau išvardintus konceptus, aktualizuojančios ne tik Roland'o Barthes'o, bet ir Jacques Derrida, Gilles Deleuze'o, Michel'io Foucault apmąstymus. Kaip ir mažųjų pasakojimų atveju, taip ir čia svarbi yra kalba – ji gali būti suvokiama kaip *pamatinis ir visuminis kultūros pasaulį jungiantis veiksnys*⁸. Žmogaus pasaulis yra kalbos pasaulis, logosfera, o žmogus (kalbėtojas, rašytojas) – *kalbos sukurta būtybė, visada <...> įtraukta į fikcijų (šneku) karą; <...> rašytojas – tik žaisliukas, kadangi jį kurianti kalba (rašymas) visada yra be vietos (atopinė)*⁹. Tekstas, kalbos darinys ir raiškos erdvė, yra sudarytas iš prasmių ir nuolatos juda per jas, jungdamas

⁴ Jencks, Charles *The New Paradigm in Architecture. The Language of Post-Modernism*. – New Haven and London: Yale University Press, 2002, bei į lietuvių kalbą išversta Welsch, Wolfgang *Mūsų postmodernioji modernybė*. – Vilnius: Alma littera, 2002.

⁵ Modernistiniam požiūriui į pasaulį būdinga legitimacinė pastanga postmoderniajame pasaulyje virsta delegitimacijos pastanga, t. y. siekiu dekonstruoti bet kokius į visuotinę tiesą pretenduojančius diskursus.

⁶ Lyotard, Jean-François *Postmodernus būvis. Šiuolaikinį žinojimą aptariant*. – Vilnius: baltos lankos, 1993, p. 43.

⁷ Pgl. Lyotard, Jean-François *Postmodernus būvis*, p. 29.

⁸ Andrijauskas, Antanas *Roland'o Barthes'o tekstualumo estetika*.

⁹ Bargas, Rolanas *Teksto malonumas*. – Vilnius: Vaga, 1991, p. 293.

kūrybingą nomadologinę energetiką, principinį nebaigtumą [ir nepabaigiamumą – r. b.], *tapsmą, procesualumą*¹⁰. Kalbantis žmogus ištirpsta teksto prasmių begalybėje, prarasdamas savąją tapatybę ir įgydamas laikinus, nepastovius tapatumus; kaip ir pats tekstas, žmogus nuolatos susyja vis su kitais elementais, nukreipiančiais jį keliauti tekstu voratinkliu tolyn. Kalbos, rašto vartotojas sutampa su pačiu kalbos, rašto vartojimu, ir būtent tai – aktyvi ir begalinė savikūra ir savęs raiška kalbėjimo ar rašymo procesu – gali būti įvardintas kaip subjekto savivokos pagrindas.

Rašymas, kita svarbi R. Barthes'o (taip pat ir J. Derrida, G. Deleuze'o) estetikos kategorija, yra ir mąstymo būdas bei mąstymo procesas, atskleidžiantis kalbai, žodžiams būdingą semantinę ankstesnių vartojimų suteiktą krūvį; žodis tampa nuoroda (ar interreferentiška nuorodų sistema) į kitus žodžius, jo prasmė voratinklio ar greičiau G. Deleuze'o ir Felixo Guattari'o aptartu rizomos, šakniastiebio principu¹¹ nuolatos siejasi su kitomis prasmėmis. Kalbėjimas, rašymas, rizomiškumas signalizuoja begalinę ir nesustabdomą prasmių žaismą, asociatyvių ryšių begalybę, nenutrūkstamą prasmių kūrimo ir naikinimo procesą, pradžios ir pabaigos ontologinę neįmanomybę, pasakymų lygiagretų ir kartais susikryžiuojantį egzistavimą – totalus pasaulio diskursyvumas nereiškia, jog *viešpatauja didžiulis beribis diskursas <...> kad pasaulį aprėpia ir su visais jo pavidalais bei įvykiais susipina kažkas ne-pasakyta arba ne-pagalvota, ką mums neva tenka galiausiai artikuliuoti arba mąstyti. Diskursus turime laikyti netolydžiomis praktikomis, kurios ne tik susikerta, o kartais egzistuoja greta, bet ir ignoruoja arba išstumia viena kitą*¹². Kalbos žaidimai ir kalbiniai universumai egzistuoja ne bendrame pasaulyje, o atskirai, nors ir greta vienas kito, derindamiesi vienas su kitu *faktiškai ir punktualiai*¹³. Kalbos žaidimai postmoderniojoje visuomenėje ne tik nepaklūsta kokiam nors vienijančiam diskursui, bet ir negali būti redukuojami vienas į kitą – *jei neįmanoma universali kalba, universalus racionalumas, tai reikia imtis kiekvieno atskiro kalbos žaidimo kaip gyvenimo formos ir*

¹⁰ **Andrijauskas, Antanas** *Roland'o Barthes'o tekstualumo estetika*.

¹¹ Rizomą, arba šakniastiebį, G. Deleuze'as ir F. Guattaris apibūdina pateikdami šiuos jos bruožus: junglumas (*connection*), heterogeniškumas, arba nevienalytiškumas (*heterogeneity*), daugialypiškumas (*multiplicity*), asignifikatyvus lūžis (*asignifying rupture*), kartografiškumas (*cartography*) ir dekalkomanija (*decalcomania*). Viskas jungiasi su viskuo, ir nesvarbu, kokie elementai jungiasi. Jungimosi galimybės yra neribotos, jos savotiškai laužo visas nusistovėjusias elementų junglumo normas. Linijų, kuriomis vyksta heterogeninių vaizdų jungimasis, serijose vyksta vienalaikis įvairiakryptis judėjimas; kiekvienai linijai būdingas savitas veiksmas ir vyksmas. Nors šios linijos gali kartotis, jų sudaromas žemėlapis kaskart yra vis kitoks; jame neįmanoma sekti pėdsakų – jų daugybiškumas, palimpsestinis persiklojimas panaikina tokią galimybę (pgl. *Postmodern Literary Theory: An Anthology*. – Blackwell Publishers, 2000, p. 96 – 102).

¹² **Foucault, Michel** *Diskurso tvarka*. – baltos lankos, 1998, p. 35.

¹³ **Rubene, Mara** *Dabarties filosofija: iš Esaties į esatį*. Vilnius: Alma littera, 2001, p. 276.

kaskart iš naujo kelti klausimą apie mąstymo atsakomybę¹⁴. Tikrasis kiekvieno pasakojimo patvirtinimas – kiti pasakojimai, arba praktinė kalbinė veikla (anot J.-F. Lyotard'o, pasakojimą *legitimuoti gali tik praktinė kalbinė veikla ir komunikaciniai santykiai*¹⁵), kuriai būdingi kalbėjimo pertrūkiai, fragmentiškumas, kalbinių formų ir raiškos įvairovė, niekad nepatvirtinantis kalbėjimo procesas kaip daugybinių pasaulių steigties pastanga.

Kalbos nenutrūkstamumo kalbinė įvairovė garantuoja ne tik pasakojimo egzistencijos tęstinumą, bet ir pasakojimų pliuralumą. Kiekvienu pasakojimu, kiekviena diskursyvine praktika yra kuriamas atskiras tapatumas, laikinas ir kintantis kartu su pasakojimu. Mažieji pasakojimai ardo totalizuojančias, *mesianistines*¹⁶ struktūras. Vienu metu reikšdamiesi ir kaip meniniai¹⁷, ir kaip filosofiniai tekstai (nes postmoderniojoje situacijoje kiekvienas tekstas sau pačiam sukuria tam tikrą idėjinį pagrindą), jie reprezentuoja postmodernistinį pasaulėvaizdį, paremtą susiskaidymu, žaidybiškumu, fragmentacija.

Čia atskirai aptarti reikėtų paminėta, bet kol kas išsamiau nepristatytą diskursų suartėjimą, tam tikra prasme – jų susiliejimą. Į darbo temą iškeltas filosofinio ir literatūrinio diskursų santykis – sąsajos ir sankirtos poetiniame tekste – yra aktuali postmodernybės diskurso, kuriame nuolatos sąveikauja teorinis ir praktinis lygmenys, problema. Kartu tai visiškai naujas reiškinys lietuvių kultūroje, dar neaktualizuotas ir netyrinėtas.

Filosofija ir literatūra viena nuo kitos savo objektų, metodų požiūriu buvo atskirtos nuo pat žmonijos minties pradžios – dar Platonas *Valstybėje* filosofus atskyrė nuo menininkų: *filosofas ieško reiškinių esmės – idėjos, to, kas visada tapatu sau, o menininkas vertina kaitą ir atsitiktinumą. Idėja jam nėra „savaiminis tikslas“. Veikiau atvirkščiai – pavojus. Idėja schematina, nusulina, uždaro. Menininko kelias – gyvenimo įvairovė*¹⁸. Tačiau postmoderniajame būvyje ši situacija pakito – *tai, kas visada tapatu sau*, dingo iš mąstymo paradigmos, nes nebeliko fiksuotos tapatybės, *kaita ir atsitiktinumai* tapo

¹⁴ Rubene, Mara *Dabarties filosofija*, p. 277.

¹⁵ Lyotard, *Postmodernus būvis*, p. 102.

¹⁶ Rubavičius, Vytautas. *Postmodernusis diskursas: filosofinė hermeneutika, dekonstrukcija, menas*. – Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2003, p. 236.

¹⁷ Mažasis pasakojimas gali funkcionuoti ir funkcionuoja atitinkamai kaip meno kūrinys, o menas *viršta pagrindine postmodernaus pasaulio tyrinėjimo priemone <...> tai gyvenimo skatintojas, visuomenę drąsinanti sistema, tikrovės tyrinėjimo zondas*¹⁷. Įgijęs meninio reiškinių statusą, mažasis pasakojimas įgyja ir saviprodukcijos galią, taip kurdamas nesibaigiančias, vienas iš kito kylančias ir tarpusavyje besipinančias naratyvines struktūras. Tokie kalbiniai žaidimai yra išsiskleidę horizontalioje erdvyje, o kalbantysis subjektas – tarsi ištirpęs juose.

¹⁸ Baranova, Jūratė *Filosofija ir literatūra // Literatūra ir menas*, 1999 vasario 20, p. 11.

pagrindiniais filosofinio diskurso rūpesčiais, o *idėja* ir *gyvenimo įvairovė*, bent jau meniniame tekste, supanašėjo viena su kita – žodis įgavo jungties galią. Taigi bent jau šiuo požiūriu riba tarp filosofijos ir literatūros nusitrina – filosofinis tekstas gali tapti ar būti vertinamas kaip literatūrinis, ir atvirkščiai. *Ir filosofija, ir literatūra, Deleuze'o akimis žiūrint, ieško tiesos. Ieškoti tiesos – tai iššifruoti, paaiškinti, atskleisti. Filosofija ieško šio šifravimo metodo. Literatūra neieško. Jai svarbu – negrižtamumas. Tačiau grynai intelektualios filosofijos tiesos paneigia negrižtamumą. O <...> kelias į tiesą visada eina per atsitiktinumą ir negrižtamumą. Atsitiktinumas nulemia tai, kas neišvengiamai apmąstoma. Tačiau apmąstoma visada vėliau, patyrus išpūdį. Rašytojo mintis ima ieškoti ženklo, kai pajunta jo žiaurumą. Patyrusi ženklo prievartą, rašytojo mintis pradeda jį interpretuoti. Ženklas yra tai, kas priverčia mąstyti, sako Deleuze'as. Ir filosofą, ir rašytoją. Skirtumas tik tas, kad rašytojas mąsto, patyręs išpūdį, o filosofas bando tai padaryti prieš patirdamas¹⁹.*

Be to, postmodernizmo estetika teigia, jog ir filosofija, ir literatūra yra rašymo būdai – svarbiausia čia ne tai, *kaip* rašyti, o *rašyti*, anot J. Derrida: *rašymas [iki šiol] tebėra įkyrus troškimas išsaugoti tai, kas jam [Derrida'is] nutinka arba nenutinka, išsaugoti tai, kas pasiekama, ir tai, kas nepasiekama²⁰*. Filosofijos ir literatūros žanrų skirtumų nepagrįstumą naikina pati kalba – galų gale *tai, kas lieka, yra save patį rašantis tekstas, kaip terpė, kurioje kiekvienas tekstas yra glaudžiai susijęs su visais kitais²¹*. Daiktas ir žodis egzistuoja tik nepabaigiamame prasmų tinkle, o interpretavimo procesas, pastanga šiuo požiūriu tampa kelio metafora; tai, kaip einama šiuo keliu, kas prieinama, kas randama, aptinkama, netiesiogiai atskleidžia, trumpam konstituoja subjektą, tačiau tik tam, kad šis vėl išnyktų kalbos, rašymo, interpretacijos nepabaigiamume.

Literatūrinio ir filosofinio diskursų susitikimas E. Ališankos poezijoje, darbo autorės nuomone, liudija ne tik kūrybinės teorinių konceptų interpretacijos svarbą apskritai postmodernistiniuose tekstuose, bet ir E. Ališankos kūrinuose. Jo poetiniai ir kultūrologiniai tekstai²² yra susiję būtent idėjiniu lygmeniu. Studijose nagrinėjamos idėjos

¹⁹ **Baranova, Jūratė** *Kodėl Deleuze'as šifravo Proustą?* (http://www.culture.lt/lmenas/?leid_id=3052&kas=straipsnis&st_id=6941).

²⁰ **Baranova, Jūratė** *Filosofija ir literatūra // Literatūra ir menas*, 1999 vasario 27, p. 12.

²¹ **Habermas, Jürgen** *Modernybės filosofinis diskursas*. – Vilnius: Alma littera, 2002, p. 215.

²² Eilėraščių rinkiniai *Lygiadienis* (1991), *Pelėno miestas* (1995), *dievakaulis* (1999), *iš neparašytų istorijų* (2002); kultūrologinės studijos *Vaidzijantis žmogus: sacrum sklaida kultūroje* (1998), *Dioniso sugrižimas: chtoniškumas postmodernizmas tyla* (2001).

įsikūnija poetiniuose tekstuose, o pastarieji leidžia gilintis į teorinį diskursą – ypač tada, kai E. Ališankos pastanga lietuvių literatūroje ieškoti postmodernizmo estetiką atspindinčių tekstų tarsi atsiduria aklavietėje, galima teigti, jog iš dalies pats E. Ališanka savo kalbėjimu ir steigia lietuviškąjį postmodernizmą.

Nors paties E. Ališankos rašymo stiliui ir pobūdžiui (o ne tam, ką jis rašo) labiau tinka kultūrologinio diskurso terminas (kaip jis pats akcentuoja, peržengiantis tradicinių disciplinų ribas), galime kalbėti ir apie tam tikrą E. Ališankos diskurso filosofiskumą – o ypač apie jo poetinių tekstų filosofiskumą; šiame darbe svarbus būtent filosofinio postmoderniojo diskurso integravimas (ar konvertavimas) į literatūrinį tekstą. Kad ir kokie tarp šių diskursų egzistuočių skirtumai, manome, jog E. Ališanka juos daugiau ar mažiau nuosekliai eliminuoja savo poezijoje, ir naujasis diskurso tipas, jungiantis savyje filosofinio ir literatūrinio diskursų elementus, liudija naują poetinio teksto kokybę.

Per kalbą prieš subjektą atsivėrusi visa patirtis, skatinanti atsivėrimą Kitam, svetimybei – dar viena svarbi postmodernizmo pasaulėjautos detalė, kuria remiamasi šiame darbe. Svarbiausiu subjekto siekiu tampa savo paties buvimo įrodinėjimas, savosios pradžios ieškojimas, savosios istorijos, savo mažojo pasakojimo šifravimas; tačiau *aš* postmoderniojoje pasaulėjautoje yra tapęs tik kauke, užtikrinančia trumpalaikį tapatumą, bet ne tapatybę; subjekto vykdoma objekto, Kito imanentizacija yra būdas patirti Kitybę ir kurti(s) tapatumą. Kalba, žodis tampa būdu kurti(s) šį tapatumą, erdve, kurioje susitinkama su Kitybe. Tai nuolatinė egzistencija niekad ir esamajame laike, nuolatinis tapsmas. Kasdienybės fragmentai įtraukiami į egzistavimo erdvę, sutvirtinant nuolatinę santykio – atverties Kitam – būseną. Rašymas tampa būdu subjektui judėti kalbos beribiškume, ieškoti savęs ir kartu nuolatos save prarasti, susiduriant su vis naujomis prasmėmis. Subjektas nuolatos keičiasi, transformuojasi, veikiamas kalbos, neleidžiančios užbaigti ieškojimų, prieiti tikslą. Taigi pats rašymas, kūryba reiškiasi kaip kelias, kuriuo einama ieškant savęs ir savo pradžios.

Apžvalginiam straipsnyje apie 1988 – 2002-ųjų metų poetinius debiutus Brigita Speičytė E. Ališankos ir L. Jakimavičiaus poeziją apibūdina kaip tylų ir radikalų maištą, kuriuo siekiama tobulos formos – *čia pat išnykstančių tekstų*²³. Šioje poezijoje, anot kritikės, naudojantis literatūrinio kalbėjimo ir tylos kodais, siekiama išsilaisvinti iš kalbos

²³ **Speičytė, Brigita** *Žiemos balsai: poetiniai 1988 – 2002 metų debiutai // Naujausioji lietuvių literatūra (1988 – 2002)*. – Vilnius: Alma littera, 2003, p. 186.

triukšmingumo, žodžio semantinio krūvio, bandoma grįžti į poetinio žodžio pirmapradiškumą; pagrindiniu siekiu tampa tyła ir tuštuma, atsiveriančios kaip šventuma – *to, kas nepasiekama, neišreiškiama, bet link ko nuolat einama, horizontas*²⁴. Link tylos judama, anot B. Speičytės, radikaliai išlaisvinant teksto struktūrą. Šis poetikos bruožas itin aktualus rinkiniuose *dievakaulis* bei *iš neparašytų istorijų; Lygiadienyje* ir *Pelėno mieste* tekstas, eilutė dar yra argumentuotai saistomi loginių žodžių ryšių, rašančiojo, kalbančiojo intencijos, vaizdinių sąsajų. Nuo *dievakaulio* kalbančiojo, rašančiojo pozicija smarkiai keičiasi – čia yra pasitraukiama į stebėtojo poziciją, įvedama poetinė distancija, o *iš neparašytų istorijų* kalbantysis apskritai slepiasi po daugybe kaukių. Teksto struktūra *dievakaulyje* ir *iš neparašytų istorijų* taip pat išlaisvėja, iš eilėraščių pašalinami skyrybos ženklai, atsiranda keli galimi eilutės perskaitymai, žodžiu, į poetinį vyksmą įtraukiamas ir skaitytojas. Minties judesys netikslinamas, laisvos asociacijos užvaldo tekstą ir jis tampa *postmoderniu reikšmės voratinkliu, kuriame mirguliuoja nepagaunama prasmė*²⁵. Kalbančiojo subjektyvumo redukcija leidžia eksperimentuoti su kalbos raiškos galimybėmis, o palaipsniui kalbai tarsi sugrąžinamas daiktiškumas, kūniškumas – per daiktą, kūną reiškiamą kultūrinę patirtis, eilėraštyje kaip kūne (*mūsų sąmonė yra pasklidusi po visas mūsų kūno dalis*²⁶) susijungia įvairių laikų ir epochų pėdsakai, kurdami tam tikras kaukes, kuriomis dangstosi kalbantysis ir kurios liudija nuolatinę kaitą, prasmių ir turinių nepastovumą.

Į kritikos akiratį E. Ališanka pateko publikavęs pirmąją eilėraščių knygelę *Lygiadienis* (serija *Pirmoji knyga*), už kurią jam buvo įteikta Zigmo Gėlės literatūrinė premija, apie tai užsiminta trumpomis žinutėmis periodikoje²⁷; E. Ališanka sulaukė trumpo knygelės poetikos apibūdinimo²⁸ (*Eugenijaus Ališankos poezija mąsli, harmoninga, atšlijusi nuo pastangų eiliuoti aktualijas ir politines tezes, jai svetimas žodžio agresyvumas ir ypač svarbi vidinės pusiausvyros būseną*²⁹) – tačiau kur kas daugiau dėmesio pelnė

²⁴ Ten pat.

²⁵ Ten pat.

²⁶ **Ališanka, Eugenijus.** *Dioniso sugrįžimas: chtoniškumas postmodernizmas tyła.* – Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2001, p. 24. toliau tekste, cituojant iš šios knygos, po citatos bus nurodoma santrumpa DS ir puslapis, iš kurio cituojama.

²⁷ **Sventickas, Vytautas** *Įteikta Zigmo Gėlės premija // Metai*, 1992, nr. 9-10, p. 182-183; **Eimutis, Saulius** *Įteikta Zigmo Gėlės premija // Literatūra ir menas*, 1992 liepos 4, p. 5.

²⁸ Panašiai kaip ir *Lygiadienis*, dėmesio nesulaukė ir kultūrologinė studija *Vaizdijantis žmogus. Sacrum sklaida kultūroje*; tik vėliau ji trumpai paminima recenzijose kaip padėjusi poetui atsikratyti barokiško puošnumo, ar kaip poetiniu tekstu atskleidžianti *sacrum*, pasaulio paslaptį (A. Peluritytė).

²⁹ **Sventickas, Vytautas** *Įteikta Zigmo Gėlės premija // Metai*, 1992, nr. 9-10, p. 183.

faktas, jog poetui buvo patikėta 1993-ųjų metų *Poezijos pavasario* almanacho tekstu atranka³⁰.

Tačiau E. Ališankai įsitvirtinus lietuvių literatūroje su savitu – ramiu, intelektualiu, *mašliu* – balsu, kitų jo poezijos rinkinių pasirodymus lydėję atsiliepimai³¹ ėmė darytis kontroversiški; nors ir kreipdami dėmesį į tuos pačius ar panašius kūrybos aspektus, recenzentai ir apžvalgininkai kalbėjo skirtingai. Taip antroji eilėraščių knyga *Peleno miestas* buvo pavadinta ir pernelyg filosofiška bei reikalaujančia *net šešių žodynu, žinyņu ir kitokių –ynu* (B. Januševičius³²), ir sunkiasvore, pasiklydusia asociacijų įmantrybėse (D. Jakaitė), ir skelbiančia viltį visuotinio pasmerktumo fone (A. Ališauskas); trečioji poezijos knyga, *dievakaulis* – prakalbinančia tylą ir skelbiančia junglumo bei distancijos įveikos poetiką (J. Perminaitė), somnambuliškai įklimpusia fikcijoje (L. Jakimavičius), poetiškai vulgaria (S. Parulskis) ar *poetiniu intelektualinių šiuolaikinio žmogaus išgyvenimų rezonansu* (A. Peluritytė³³). Ketvirtasis rinkinys, *iš neparašytų istorijų*, apibūdinamas kaip pasižymintis natūraliu kalbėjimo būdu, kuriančiu darnią visumą (diskusija *Nemuno* žurnale), kaip chaotiškas chaotiško *aš* naratyvas, apkaltinamas kone narcizišku susikoncentravimu vien į save ir pakibimu tarp dangaus ir žemės (R. Gerbutavičius) ar pavadinamas subtilumu, ramumu, saikingumu pasižyminčiu tekstu (R. Karkackaitė).

³⁰ *Literatūra ir menas*, 1993 gegužės 22, p. 3.

³¹ **Jakimavičius, Liudvikas** *Įklimpęs eilėraščių vandenysse* // *7 meno dienos*, 1999 rugpjūčio 13, p. 4; **Parulskis, Sigitas** *Kaulų barstymas* // *Šiaurės Atėnai*, 1999 rugpjūčio 21, p. 9; **Peluritytė, Audinga** *Dievakaulis – naujas herojus naujame pasaulyje* // *Kultūros barai*, 2000, nr. 4, p. 13-21; **Perminaitė, Jurga** *Jungties izotopijos* // *Metai*, 2000, nr. 4, p. 139-141; **Urba, Kęstutis** *Vakarai su tyla* // *Literatūra ir menas*, 1999 birželio 19, p. 5, 13; **Andriuškevičius, Alfonsas** *Knyga, galinti būti kultūrologinės studijos modeliu* // *Šiaurės Atėnai*, 2001 rugsėjo 22, p. 9; **Kmita, Rimantas** *Sąžininga intelektualinė avantiūra* // *Metai*, 2002, nr. 2, p. 148-151; **Paulauskaitė, Jolanta** *Naujos kokybės ženklas* // *Metai*, 2002, nr. 10, p. 141-143; **Ališauskas, Arnas** *Peleno miestas vilties karalystėje* // *Literatūra ir menas*, 1995 birželio 17, p. 4; **Jakaitė, Dalia** *Kaip „pasiklysta“ poeto eilutė* // *Metai*, 1995, nr. 7, p. 139-141; **Januševičius, Benediktas** *Priešybių vienybė ir nelabai* // *7 meno dienos*, 1995 birželio 30, p. 4.

³² **Januševičius, Benediktas** *Priešybių vienybė ir nelabai* // *7 meno dienos*, 1995 birželio 30, p. 4.

³³ **Peluritytė, Audinga** *Dievakaulis – naujas herojus naujame pasaulyje* // *Kultūros barai*, 2000, nr. 4, p. 19.

LYGIADIENIS IR PELENO MIESTAS: PASAULĖKŪROS YPATYBĖS

Kalba E. Ališankos poezijoje užima ypatingą vietą – tai ne tik poetinį pasaulį kurianti, jį organizuojanti priemonė ir galia, bet ir subjekto savikūros ir raiškos priemonė. Tai simptomiška – mirštant metanaratyvui, didžiajam pasakojimui, poetas savo *paskutinįjį prieglobstį – poeziją ir jos erdvę – kalbą paverčia savo ideologija, savo dievybe. Pasaulio likimas virsta kalbos likimu, o poezija – viena iš kalbos lemčių*³⁴, vienu iš svarbiausių būties liudijimų. Poeziją E. Ališanka traktuoja kaip mitinių istorijų ir dabarties patyrimo būdą, kuriuo demitologizuotame pasaulyje atskleidžiama fragmentacija ir kartu išblukę, tačiau vis dar egzistuojantys ryšiai su archetipiniais modeliais, taip pat *gyvybiniai kultūros matmenys, esminiai pokyčiai, nauji patyrimo, suvokimo ir mąstymo aspektai* (VŽ, p. 18). Remdamasis nuostata, jog mitas kaip kosmogoninis pasakojimas suteikia subjektui galimybę ne tik pasakoti kuriant savąjį pasaulį, bet kartu ir tame pasaulyje projektuoti save patį, E. Ališanka kuria naują mitologiją, paremtą kalbos kaip pasaulio ir subjekto pradžios idėja.

Toks E. Ališankos dėmesys kalbai kaip pasaulio kuriamajai priemonei liudija *tikėjimo sistemų apsaugos paieškas* (VŽ, p. 8). Kuomet į lietuvių kultūrą ir literatūrą iš Vakarų plūstelėjo naujos teorinės ir kūrybinės koncepcijos, dažnai jau postmodernistinės, teigiančios Absoliuto, Dievo mirties, didžiojo pasakojimo išnykimo ir kitas pamatines postmodernistinio teorinio diskurso sąvokas³⁵, imta ieškoti būdų šias naujas kultūrinės paradigmas inkorporuoti į lietuvių kultūros ir literatūros procesą bei savivoką. E. Ališanka čia pasirenka restauracijos, konstruktyvaus, dialogiško tradicijos ir naujovės santykį: *esu tikras, kad tradicija nėra inercija; tradicija be atsinaujinimo tampa vis reikalingesnė sau, bet ne tam, kuris ja gyvena. Atsinaujinti – nereiškia atsistoti ant galvos, tiesiog kiekvienas procesas, kartu ir tradicija, pagal entropijos dėsnį yra, inercija negali jo išlaikyti, todėl atsinaujinimą galima būtų suprasti kaip restauraciją*³⁶. Konkrečiai E. Ališankos poetiniuose tekstuose tai reiškiasi kaip naujos poetinės kalbos kūrimas, naujų kalbėjimo galimybių ieškojimas. Tradicija kvestionuojama gana ramiai, iš tam tikrų jos elementų stengiantis konstruoti, rekonstruoti savąją istoriją. Įvardijimas tampa būdu siekti tylos, kuri

³⁴ **Ališanka, Eugenijus** *Vaizdijantis žmogus. Sacrum sklaida kultūroje*. – V.: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1998, p. 80. Toliau, cituojant iš šio leidinio, tekste po citatos bus nurodyta santrumpa VŽ ir puslapis, iš kurio cituojama.

³⁵ Žr. **Andrijauskas, Antanas** *Roland'o Barthes'o tekstualumo estetika* bei šio darbo įvadą, p. 3.

³⁶ [E. Ališankos atsakymai į anketos klausimus apie Poezijos pavasario almanachą] // *Literatūra ir menas*, 1993 gegužės 22, p. 3.

atsiranda dekonstravus egzistuojančius tekstus, siekiant pirmapradžio žodžio skambesio – ir per tai stengiantis surasti save kaip vientisą subjektą, kaip tapatybę. Galima netgi teigti, jog artikuliuodamas subjektas kuria save kaip tapatumą (*neįvardintas daiktas neturi gyvybės*³⁷), tačiau galimos daugelis tokių artikuliacijų, o bene vienintelis jas vienijantis dalykas – piligrimo, keleivio, praeivio figūra, vis išnyrantis visuose keturiuose E. Ališankos poezijos rinkiniuose. Tokia santykio su tradicija kryptis gali būti apibendrinta kaip pokalbio, dialogo santykis; kalbantysis, identifikuodamas save kaip vaiką (netiesiogiai – ir kaip žmogų, poetą), pokalbio partneriu renkasi tėvą – o šią figūrą galima sieti ir su dievo figūra (tai visiškai patvirtina daugybė bibliinių įvaizdžių, aliuzijų į Šventąjį Raštą: kalba kaip kurianti gyvybę, vardas – suteikiantis gyvybę ir kt.). Taigi bene nuo pat pradžių E. Ališanka lyrinį *aš* / poetą pristato kaip lygiavertį dievui pokalbio prasme. Būtent galios kalbėti ir galios žodžiu kurti pasaulį žmogus / poetas – vaikas ir tėvas / dievas tampa lygiaverčiais, *suglaudžiančiais sparnus*.

Rinkiniuose *Lygiadienis* ir *Peleno miestas* gausu aliuzijų į vieną fundamentaliausių žmonijos tekstų – Šventąjį Raštą. Ypač aktualizuojama kalbinė pasaulio prigimtis – tačiau Evangelijos pagal Šv. Joną *pradžioje buvo žodis* čia virsta ašybės klausimu apie save pačią, klausimu apie turėtą, bet prarastą kalbos dovaną, *pirmojo žodžio šviesą, / ištarą „aš esmi“* (*L, Orės metas*, p. 64). Subjektas³⁸ jaučiasi nuolatos krentas tarp dviejų pasaulių (*įtrūksta erdvė, krenti / iš vieno pasaulio į kitą, nesiekdamas / dugno; L, Žiemos pradžia*, p. 77) ar esąs *neišvaikščiotope labirinte* (*L, XVII*, p. 95), galime pastebėti ir ne visišką subjekto pasitikėjimą savimi kaip kalbos raiškos mediumu. Tačiau dažniausiai vis dėlto jaučiamasi esant lygiateisiu pokalbio su didesniąja esybe dalyviu; netiesiogiai įvesdamas dievo – žmogaus, kalbos – kalbančiojo santykį, poetas galią kalbėti ir taip kurti pasaulį pristato kaip bendrybę, suartinančią pokalbio dalyvius. Toks dviejų dialektiškų esybių susiliejimas, sutapimas tarsi ir liudija E. Ališankos pasirinktą poetinį kelią – integruojant dekonstruotos tradicijos fragmentus konstruoti naują (naują tiek, kiek įmanomas naujumas nuolatinio pasikartojimo erdvėje) pasaulį.

Rinkinį *Lygiadienis* įrėmina tarpusavyje gana glaudžiai susiję tekstai – ciklai *Septyni žingsniai* ir *Pasaulio sutvėrimas*. Nors iš pirmo žvilgsnio jie ypač skiriasi vienas

³⁷ **Ališanka, Eugenijus.** *Lygiadienis*. – Vilnius: Vaga, 1992, p. 25. Toliau tekste cituojant iš šio eilėraščių rinkinio, skliausteliuose bus pateikiama abreviatūra *L* ir nurodomas puslapis, iš kurio cituojama.

³⁸ Subjekto savivoka *Lygiadienyje* yra išdėstoma ne *aš* forma ir ne *aš* diskursyvine taktika, o per *mes* ar kreipimusi į *tu*, kuris, kaip dažnai galime spėti, reiškia ne tik pokalbio su savimi pačiu, bet ir pokalbio su didesne esybe dalyvį.

nuo kito savo apimtimi ir teksto organizavimu (*Septyni žingsniai* – poetinė proza, pasižyminti ilgokais, banguojančiais sakiniais, tarsi skandinama, tarp žodžių slepiama mintimi; *Pasaulio sutvėrimas* – kone rytietiška taupus eilėraštis, trumpų eilučių, kurias sudaro vos vienas ar du žodžiai, tačiau talpios minties, suskaidytas į septynias dalis), tačiau vidine logika jie yra kone tapatūs – abu liudija pasaulio gimimą iš kalbos ir per kalbą, kalbėjimo nenutrūkstamumą ir kone dievišką pasaulėkūros aktą.

Rinkinys įreminamas ne tik aliuzijomis į biblinį pasaulio kūrimo procesą – šie ciklai yra ir meninės, poetinės kūrybos, kūrybinės nuojautos, kūrybinio proceso, vaizduotės refleksija. Gana jautriai vedama paralelė tarp dieviškojo kūrimo proceso ir žmogiškojo kūrybinio, meninio pasaulio – juos sujungia būtent kūryba, kūrybinis pradai. Kartu tai ir apskritai poetinio, kūrybinio proceso refleksija – savotiškas *ars poetica*. Kurdami susilieja dievas ir žmogus, kūrėjas ir kūrinys, dievas tampa žmogumi, žmogus – dievu, demiurgu. Tokią vienio poetiką puikiai atspindi ne tik savotiškas viso rinkinio epigrafas, pateikiamas prieš pirmąjį skyrių (tačiau jau po *Septynių žingsnių*):

diena ir naktis

suglaudžia sparnus:

lygiadienis (L, p. 10);

Tai pabrėžia ir subjekto saviprata – jis jaučiasi esąs ne tik didesnės Esybės dalis, jos atspindys, siekiantis susijungti su ja, bet kartu (kaip jau minėta) ir lygiateisis šios didesnėsios Esaties partneris pokalbyje (*ir mes atsispindim dugnuos ežerų, balzganų / naktų švelniam kvaituly ir / nepilnoj pilnatvėj (L, p. 18)*).

Postmodernizmo ideologų „išardytas“ visuotinum, Vienio siekinys (VŽ, p. 106) E. Ališankos poezijoje realizuojamas kalbos kaip poetinio pasaulio organizuojančiojo principo koncepcija, aktualizuojant ne tik formalųjį tokio požiūrio aspektą (literatūros teksto kuriamasis įrankis visuomet yra žodis, kalbinis vienetas, kartais pasitelkiantis į pagalbą ekstralingvistinius elementus, kitų menų instrumentariją), bet ir akcentuojant metafizinę, visa apimančią plotnę – bet koks pasaulis gali būti sukurtas ir pažintas tik kalbant, per kalbą ir kalbos priemonėmis:

nugrimzdamas į skersgatvius,

kur mezgasi sąmonės mazgas,

gali pradėti dienos restauraciją,

kalba dar prisimena daiktus,

kiek užtenka eilutei (L, Universalia, p. 36)

Taip kalbantis žmogus atsiduria dievo, demiurgo vietoje, o kalbėjimas ir rašymas tampa savotiška šventumos, arba *sacrum*, potyrio erdve, būdu ir atsklaida. Tačiau:

*iškalbėdamas visa, kas užtvenkia gerklę,
vis mažiau atpažinti save,
atspindžiuos begalinių sniegynų ir vėjų
nyksta jausmo patvirtintos formos (L, p. 25)*

Kalbėjimas, netgi toks, kuriuo siekiama vienio, visumos, nebėra pajėgus jo sukurti – poetinio žodžio prasmės yra begalinės. Pats žodis, o ne tekstas ima funkcionuoti kaip visata. *Žodis jau nebeturi būtino ryšio su šalia esančiais žodžiais, jis ima judėti vertikale, Visata tampa vertikalių eile (VŽ, p. 82)*, savotišku erdviniu labirintu – kalbėjimas daugina prasmes ir skatina tolesnį kalbėjimą:

*šviesa, kurioje įsižiūri į savo kalbos labirintą:
išstartas, bet esantis begaliniame tūryje,
vienas ir visados dviese,
ne vieną dešimtmetį laukęs (L, Universalia, p. 36)*

Tokiu būdu žodis užima Absoliuto vietą, tampa savotišku didžiuoju pasakojimu, aktuali tik vienam mažajam pasakojimui; vienas su kitu žodžiai, nebeturėdami būtinojo ryšio, ima santykiauti kaip su Kitu, ieškoti savęs vienas kitame kaip veidrodyje, sakralizuodami vienas kitą, tačiau nerasdami atsakymo begalinėje reikšmių ir prasmių visatoje. Toks kalbos / žodžio pasaulis nėra baigtinis – nei kiekybiškai, nei objekto, nei subjekto kalbėjimo, nei iš/pasakomumo prasme, mat *tikrieji simbolinės išraiškos bruožai yra ne miglotumas ar slaptumas, bet daugiaprasmiškumas ir galimų interpretacijų įvairovė (VŽ, p. 42)*:

*jau vėlu – sulaikyti klausimą tavo nekaltą. Jis tolsta,
subyrėdamas į skiemenis, o grįžta atbalsiais gyvenimo neperprasto
<...> jei visa tai – ir pati visata – tik retorinis tavo žaidimas (L,
Septyni žingsniai, p. 6).*

Poezija, literatūra, tekstas apskritai tampa būties ištara, tačiau tokia, kuri (reprezentuodama pasaulį) yra begalinė, kintanti, nuolatinėje tapsmo būsenoje, liudijanti galimus pasaulius ir prasmių neišsemiamumą:

švintant ima judėti kontūrai,

*susvyruoja šešėlių žemė,
ir pajunti netikrumą erdvės:
kas kyla iš jos, užsimezga joj – materija
ar kitos slenkančios laiko pakrante
buvojimo šičia formos, laiškūs pavidalai,
kas akimirką gresiantys žūti; daiktavardžiai,
kurie nepasitiki tavo kalba,
ieškantys atitikmenų galimuos pasauliuos,
jie tampa taip pat išlaikytiniais saulės šviesos (L, Orės metas, p. 63-64)*

Tokiame pasaulyje kūryba suvokiama kaip proveržis, išsiveržimas, nesuvaldomas ir chaotiškas – tai nepastovus, chaomiškas būvis, nuolat naujas ir senas tuo pat metu. Negali sustoti ir valdyti to proceso, jis nėra intencionalus savo prigimtimi – tas, kuris kalba, klausia, tampa savotišku kalbos įrankiu, mediumu, o šventuma, *sacrum* yra perkeliama į meno sferą:

*jau
negali sustoti
daiktavardžiai veržias
į liepsną
neišnešioti
ir tveri visatą
iš lūpų
dantų
gerklės
kalbos sėkla
trykšta (L, Pasaulio sutvėrimas, p. 104-105)*

Šiuolaikinei kultūrai, literatūrai, filosofijai būdingas akcento perkėlimas iš religijos į kultūros domeną yra susijęs ne tik su dievo mirties koncepcija ir romantine meno sakralizacijos *idee fixe*, bet visų pirma su šias koncepcijas grindžiančiais pokyčiais mąstyme. *Einšteiniškoji revoliucija logocentriniame mąstyme, europocentristinių konstrukčių žlugimas, tradicinių simbolių sistemų išsekimas, pagaliau homo religiosus, likusio be Dievo, vaizduotės suintensyvėjimas – tai tik keli iš jų. Vaizdijantis žmogus šioje situacijoje iškyla kaip universali ir kartu eklektiška figūra, jungianti mąstančio ir*

jaučiančio, atsimenančio ir kuriančio žmogaus „kūno dalis“ – apibendrinamas baigiamajame žodyje rašo E. Ališanka (VŽ, p. 145). Tokiu vaizdijančiu žmogumi E. Ališanka pirmiausiai laiko poetą, per kurį (kaip ir per poeziją) išryškėja šiuolaikinio meno ontologija. Poezija žodžiu kuria būtį, išplintančią po visus galimus, kalbos kuriamus prasmių pasaulius.

Peleno miestas, kaip ir *Lygiadienis*, pasižymi, anot Donaldo Kajoko, *barokinėmis puošmenomis*³⁹, tačiau įvaizdžių griūtis, būdinga *Lygiadieniui*, čia jau pristabdyta. Eilėraštis įgyja savotiško kaligrafiškumo, retorikos potencijos, tampa filosofiskai koncentruotu, *žodžių sankaupos*⁴⁰ nuolatos atnaujinamos – ne tik gaunančios naujų impulsų poetinės minties plėtotei, bet ir kaskart naujai pateikiamos. Įtvirtinama kalbėjimo nenutrūkstamumo (ir kartu jo punktyriškumo) ir pradžios bei pabaigos nebuvimo poetika (*ši vieta be pradžios; PM, saulėgrįža*, p. 6), patirtys išplečiamos laike ir laikais (*niekad os tampa esamu oju laiku; PM, saulėgrįža*, p. 6). Antra vertus, dar teigiama poetinio vaizdo vientisumas (*yra akis, kuri suskaldo vaizdą / į daiktų vienatvę, tačiau nėra širdies; PM, rudens apokalipsė*, p. 8) ar bent jo siekiamybė (*aprepti naktį, žvaigždžių skeveldroms / smingant į džiūstančių odą; PM, gloria mundi*, p. 9), pradžios siekiamybė (*tebūnie kiekvienam atspindy / tik pradžia: veido, vilties karalystės; PM, gloria mundi*, p. 9). Tačiau *ji lengva ir tuščia, mūsų vizija (PM, gloria mundi*, p. 9) – ima formuotis troškimas, tarpo poetika (*vienišame varde*, ženkle, vien įvardijime nebelieka gyvybės, drėgmės (*Lygiadienyje* reprezentavusios atgimimą) – be ryšio, be konteksto poetinio pasaulio vaizdas apmiršta (plg. *žodynų spengianti tyla; PM, svetimi namai*, p. 22), ir tokiu būdu, regis, galima pradėti judėti link E. Ališankos kalbančiojo *aš* siekiamybės – tylos, tuštumos, kur kontekstas iš tiesų nebebūtų reikalingas, nes visa būtų viena.

Lygiadienyje kalbantysis *aš* buvo pasislėpęs, geriausiu atveju tepasirodantis kaip *mes*. *Peleno mieste* atsiradęs artikuliuotas *aš* reiškiasi kaip piligrimas, keliaujantis po ženklų pasaulį: *verčiau knygą po knygos / ieškodamas dugno bet pro / pirštus slydo dūlėsiai (PM, piligrimas*, p. 42), ieškantis savosios tapatybės baigtybės ir suvokiantis šios neįmanomybę: *kritau kuprotas / į savo šešėlių / voratinklį (PM, piligrimas*, p. 42). Bet kokia baigtybė tėra šešėlis, atspindys, darinys iš kintamybių: *visa tai baigias many, / kai*

³⁹ **Modėjas, Elijas** *Ledo poetas E. Ališanka pažvelgė į žolę // Lietuvos rytas*, 1999 birželio 15, priedas *Mūzų malūnas*, p. 6.

⁴⁰ **Ališanka, Eugenijus** *Peleno miestas*. – Vilnius: Regnum, 1995, p. 5. toliau tekste, cituojant iš šio eilėraščių rinkinio, bus nurodoma santrumpa *PM* ir puslapis, iš kurio cituojama.

akis susitraukia į švino grynuolį, / be laiko priemaišų (PM, à votre santé, p. 49). Čia jau juntamas nebe buvimas greta, kaip Lygiadienyje, bet buvimas labirinte, sankryžose: tai mūsų apsiaustas, plazdantis / išardytose gatvių sankryžose, / kur išnyram iš labirinto odos (PM, piliarožių rūkas, p. 38). Ryškėja fragmento, punktyro poetika: yra vien punktyras, / trūkinėjančios sąmonės sakmės (PM, karoliai, p. 36) – aš jau suvokia save ne tik kaip kuriantį, bet ir kaip kuriamą – sekama sakmė, mitas savo ruožtu nulemia ir kalbančiojo tapatumą; pasakojimo apie aš kūrimas susiejamas su mitu, sakme (nusidriekia kalbos trajektorija – / mitas / apie mus, krintančius žemėn (PM, kristalografija, p. 51); Lygiadienyje egzistavęs vienas pasakojimas, pasakotas iš mes pozicijų, ima skaidytis, randasi istorijų daugybiškumo nuojauta, o kartu – ir subjekto, kalbančiojo tirpimas nepabaigiamame pasakojime. Imama justų pasikartojimo, jau esančios istorijos mistika, kuriama dar viena istorija, neatsiejama nuo pirmosios – tai nuolatinis išėjimo iš savęs judesys ir nuolatinis grįžimas į save, apsukus ratą (tarsi skiemuo apsuka ratą / ir vėl sustingsta mirties taške / neprisišaukiamas; PM, p. 31) – arba, anot Regimanto Tamošaičio, iš tylos išėjęs, į tą patį ramybės tašką žmogus gali sugrįžti tik eidamas pirmyn, per triukšmą, ieškodamas pirmąsios tylos⁴¹. Kalbantysis, rašantysis, artėdami link mirties taško, link pirmųjų skiemens (PM, p. 26), jaučiasi artėjantys ir prie savosios mirties:

*tai galinė stotis, kur peronuos
klajoja šešėliai, ieškantys savo idėjos,
savo atvaizdo, savo sielos,
bet kai palinkstu virš giljotinos, virš
stalo, kuriuo irias euforiškas sapnas,
išsigąstu širdies (PM, p. 26).*

Savęs atradimas kartu ir tolima nuo savęs, tarsi diskriminuodamas priartėjimą, kiekvieną kelią, kiekvieną pasirinktą kryptį – begalinis referencijų tinklas daro neįmanomą galutinį ar pradinį tašką, kuriame susikirstų visi keliai (plg. *išardytos gatvių sankryžos*), kuria subjekto aporiją – imama suvokti, jog sau tapatus subjektas yra neįmanomas. Buvimas vientisu, konstituotu subjektu, galutinai įsitvirtinusiui laike ir erdvėje, virsta ontologine neįmanomybe: *Lygiadienio vieta, kur yra išeitis, / ir niekur nereikia išeiti (L, 18), kur ieškoma viena išeitis iš svečių begalinių namų (L, Šiaurės užkarda, p. 58),*

⁴¹ Tyla ir postmodernizmas // *Literatūra ir menas*, 1999 lapkričio 20, p. 4.

suintensyvinama sapno ir miegojimo įvaizdžiu, kuris reiškiasi kaip vienintelis būdas išsivaduoti nuo kalbos ir susitikti su tikroju savimi:

*kol gyvenu tavy, tarp užmerktų blakstienų,
įkvėptas neregys, sapnų protėjas,
aš neturiu namų, vien meilės skliaustus
žodynų spengiančioj tyloj (PM, svetimi namai, p. 22).*

Signifikatų, ženklų sanakaupa praranda prasmę – jie nebeturi galios kurti ir suteikti tam, kas sukurta, gyvybę (*bet kas dabar, / kai dar nėra pasaulio, / kai saulėj sukas / raidė ir smelkia nuostaba erdves; PM, p. 20*); gyvybingumo suteikia tik tai, kas slypi už ženklo – *atmintis išskalauja gyvybę (PM, saulėgrįža, p. 6)*.

Vaizdo, fragmento poetika bus išplėtotą ketvirtajame rinkinyje iš neparašytų istorijų, o čia randame tik užuominas, kad subjektas bando steigti save ir kaupdamas daiktus: *neša nuolaužas jausmas, / vis arčiau dekalogo pavargusios mintys, vis ilgiau / kraunies daiktus į laiką, / galvodamas apie praėjusį savo gyvenimą (PM, mirties praradimas, p. 15)*. Taip tarsi bandoma išvengti dar *Lygiadienyje* iškeltos po klausimo sekančios tylos, atsakymų daugybingumo, atsakymo neįmanomybės ir subjekto steigties aporijos problemos. Taigi E. Ališankos poetiniame pasaulyje svarbi vieta nuo pat pradžių suteikiama klausimo – atsako dialektikai ir tylos visaapimančiai esčiai. Klausimas / atsakas susiejamas su tylos pozicija / tylėjimo pozicija (subjekto vienintelė pozicija pasaulio atžvilgiu, rodosi, ir tegali būti tylą – jis neturi tapatybės, vadinasi, neturi ir iš ko klausti, kaip konkretizuoti vietą, iš kurios turėtų kilti klausimas ir į kurią turėtų grįžti atsakas (laikantis ne tik šių konceptų neatsiejamumo, bet ir priešasties – pasekmės prielaidos)). Subjekto buvimo kalbos labirinte rezultatas – tylą, absorbuojanti visa, kas emanuoja iš „subjekto“, negražinanti net aido. Tylą tampa galutine instancija ir galutine siekiamybe subjekto saviieškos, saviraiškos, savikūros procese – tačiau ši tylą suvokiama kaip visaapimanti, didesnioji esybė (jos atspindys yra kalbantysis subjektas).

Net ir pavykus išstarti klausimą (ar nugalėti vidinę tylą), jis išsisklaido kalbos erdvėje (*subyrėdamas į skiemenis, nes atsakymai yra klausimai / klausimų neturi būti per daug / todėl nesistenk visko sužinoti iškart (pasiklydau mieste ir visų klausinėjau kelio, p. 38)*⁴²), adresuodamasis ir pasiekdamas visus įmanomus kalbinius kontekstus, pasaulio

⁴² Ališanka, Eugenijus *Iš neparašytų istorijų*. – Vilnius: Vaga, 2002, p. 38. Toliau tekste, cituojant iš šio eilėraščių rinkinio, po citatos bus nurodoma santrumpa INI ir puslapis, iš kurio cituojama.

elementus, galbūt tapdamas neartikuluotais, prasmės netekusiais ir nebepajėgiais kurti prasmę, ją reprezentuoti fragmentais – ar bent jau nepajėgiais reprezentuoti visaapimančią prasmę – kiekvienas elementas nuolatos savyje talpina begalinę prasmių visatą, palimpsestinį ir interreferentišką kontekstų pasaulį. Subjektas, *tu*, siuntes, uždavęs klausimą, subirusį į fragmentus, sulaukia atsako, primenančio Platono olos alegoriją; recepcijai ir refleksijai pasiduoda tik atbalsiai, aidai, atitinkantys ant olos sienų judančius šešėlius, bet „tikrieji“ atsakymai, „tikrosios“ prasmės subjektui yra nepasiekiamos, jas galima tik nujausti (ar tikėtis) esant, ir šio tikėjimo / nuojautų kontekste formuoti naujus klausimus, kurių rezultatas – dar didesnė aidų polifonija. Taip suintensyvinama ir paties subjekto savivokos problema – kaip atspindys jis taip pat nėra „tikras“, o pačia savo egzistencija nuolatos kuria naujus atspindžius, „tikrumą“ slėpdamas už žodžių, už kalbėjimo.

Antra vertus, vargu ar subjektui yra prieinama uždara egzistencija pačiame savyje (vargu ar tokia apskritai yra įmanoma); tai vis tiek būtų vienokia ar kitokia kalba pagrįsta egzistencija; reikėtų visiškai atsisakyti kalbos, kad būtų pasiekta uždara egzistencija. Tačiau ir tuomet tektų ieškoti kažkokios sąvokų sistemos, pagrindžiančios tokią egzistenciją – o tai jau reiškia vienokį ar kitokį kalbinį pasaulėvaizdį.

Keliama prielaida, jog visa tėra *retorinis žaidimas*, liudija ne tik subjekto sąmoningą santykį su kalba, kaip su Absoliutu, didžiuoju pasakojimu, bet ir santykio su savimi problemišumą, savęs kaip egzistuojančiojo kvestionavimą. Į poeziją įsiveržusi kilmės, asmeninės istorijos problema tęsiasi per visą E. Ališankos poeziją (ji ypač aktualizuojama rinkinyje *dievakaulis*). Atrodo, jog subjektas čia (t. y. *Lygiadienyje, Peleno mieste*) dar yra nusiteikęs „rimtai“, ne žaidimui – jo klausimas *jei visa tai – ir pati visata – tik retorinis tavo žaidimas, kur tuomet pasidėti vaikui?* (*L, Septyni žingsniai*, p. 6), galime justis, yra itin skaudus. Atskleidžiamas nusivylimas ir pasimetimas esamoje situacijoje, perteikiamas pasiklydimo labirinte pojūtis; labirintas, kuriame yra pasiklysta – kalbos, retorikos labirintas, jame galioja nebe daikto – žodžio tiesioginis ryšys, o daikto – daikto, įvaizdžio – įvaizdžio, žodžio – žodžio santykis ir žaismas. Kuriamas prasmių tinklas funkcionuoja pagal savitus dėsnius, ne pastovius, o nuolatos kintančius; prie šių dėsnių subjektas dar turi prisitaikyti, juos suvokti (atrodo, kad iš *neparašytų istorijų* E. Ališankai tai jau pavyksta – nors postmoderniosios teorijos pri/taikymo požiūriu šio rinkinio eilėraščiai yra itin iliustratyvūs, tačiau juose trūksta tam tikro nuoširdaus rūpesčio, savitumo; juos galime

identifikuoti kaip E. Ališankos tekstus, tačiau subjektas jau yra anonimiškas, besislepiantis už deklaratyvių, kartais įžūlokų kaukių, išsisklaidęs istorijose, mažuosiuose pasakojimuose, teksto fragmentuose ir fragmentų tekstuose. Kalbos, savivokos, saviraiškos, tapatybės ar tapatumo problema čia jau kone visiškai išnykusi, lieka tik teksto ir subjekto dažnai intencionali fragmentacija).

Ankstesnysis nesąmoningas kalbos vyksmas, besireiškiantis per subjektą, imamas kvestionuoti, reflektuoti – subjektas *išskiria save iš nesąmoningo kalbos vyksmo ir atsiriboja pats nuo savęs*⁴³. Imama svarstyti *aš* problema panaikina patį *aš*, perkelia jį į *mes* sferą, į santykio *mes – tai* sferą. Ankstesnysis nesąmoningumas, užmaršumas kalbos atžvilgiu panaikinamas atminties, prisiminimo aktualizacija; tačiau tuo siekiama ne tiek prisiminti, kiek suprasti save kaip kalbantįjį. Santykio situacija tampa pokalbio, klausimo – atsakymo [laukimo] situacija, buvimu greta:

*skaidrus buvimas šalia,
šalia medžių žalių, augančių godžiai,
šalia žodžių
lūpų veidrodiniame paviršiuje
akimircai nušvitusių ramių (L, Preliudas, p. 13).*

Subjekto savęs ieškojimas, kūrimas reiškiasi kaip bandymas užrašyti (*suodžiais bandai užrašyti: / esu, vadinasi... o gimsta // eilėraščio monstras; L, p. 15*) – tai vienaprasmiško, tiesaus ir teisingo, vienintelio galimo atsakymo tikėjimasis (ar bent taip galime manyti); tačiau iš užrašymo gimstantis *eilėraščio monstras* – tam tikras [specifinis] diskursas, kurio vienas iš skiriamųjų bruožų yra būtent daugiaprasmiškumas, interpretatyvumo sąlygotas nevienalytis ir nevienakryptis judėjimas toliau klausimų – atsakymų grandine (pats klausimas nuolatos tolsta *subyrėdamas į skiemenis*, o atsakymai gražina tik klausimo atspindžius bei paslaptį: *gilus vasaros šulinys: / nusileidžia naktis ir atspindį tavo paliečia (L, Preliudas, p. 13)*). Kartu paneigiama ir vienareikšmio teiginio galimybė – subjektas panyra į *galimus pasaulius (L, Orės metas, p. 64)*, jo judėjimas tampa nekontroliuojamu, žymimas žodžių liejimusi, kalbėjimu tarsi gaudant kvapą (*jau / negali sustoti / daiktavardžiai veržias / į liepsną / neišnešioti; L, Pasaulio sutvėrimas, p. 104*).

⁴³ Gadamer, Hans Georg *Istorija. Menas. Kalba.* – Vilnius: baltos lankos, 1999, p. 82.

VAIZDIJANTIS ŽMOGUS IR DIEVAKAULIS: SKELDĖJANČIO SUBJEKTO BŪTIS

Vaizdijančiame žmoguje sacrum, sakralumo ir sekuliarumo klausimas E. Ališankos yra pristatomas jau nebe kaip religijos, o kaip apskritai kultūros problema. Ir nors postmoderniajame būvyje yra atmetamos vienijančios tikėjimo sistemos, vis dėlto kultūrinėje paradigmoje išlieka, anot E. Ališankos cituojamo E. Said'o, tikėjimo sistemų apsaugos paieškos – *išaugęs susidomėjimas antžmogiškais reiškiniiais, neaiškiomis abstrakcijomis, dieviškumu, ezoterika ir paslaptimi* (VŽ, p. 7). Sakralusis kultūros aspektas darosi *būtinu kultūros ir jos refleksijos elementu* (VŽ, p. 7).

Kultūrinis diskursas šias dvi pozicijas – sekuliarumo ir sakralumo – suvienija; iš religinio diskurso jis perima šventybės, šventumos, *sacrum* sąvoką ir perkelia ją į postmodernistinę pliuralumo ir daugiasluoksniškumo erdvę – *sacrum yra absoliutus, tačiau sacrum potyriai jau tampa įvairių interpretacijų objektu, taigi gali dalyvauti skirtinguose „mažuosiuose“ pasakojimuose* (VŽ, p. 8). Tokiu būdu, anot E. Ališankos, kultūros struktūra atsiskleidžia turinti du metmenis – horizontalųjį (sudarytą iš kultūros reiškinių bei tekstų), arba sekuliarųjį, neturintį transcendencijos, ir vertikalųjį (jame *nuo subjekto – objekto santykio pereinama prie subjekto – subjekto santykio* (VŽ, p. 8)) Atsiradus dialogui tarp dviejų subjektų, iškyla interpretacijos poreikis. Subjektas gali kalbėti apie save tik kultūros tekstų apsuptyje, jis turi pasikliauti tekstu kaip Kitu: *dangaus nejudrumu pasikliauja keleivis, skaitęs raštą / ir griežęs dantim tamsoje* (D, fragmentai, p. 6)

Sacrum ir sekuliarumo sąjunga atveria kelius *naujų, netradicinių transcendencijos patirčių* (VŽ, p. 10) paieškai ir vaizdijimui; tai galėtų būti *erotizmo, prievartos, kasdienybės ekstatizacijos per narkotikus, alkoholį, muziką, ekologinių judėjimų, feminizmo, panteizmo, naujosios pagonybės, gelminės psichologijos etc* (DS, p. 13). apraiškos. Tačiau naujosios transcendencijos, arba *sacrum*, atsklaida nėra tiesioginė, o įgijusi dvi svarbiausias raiškos sferas – socialinę ir meninę, arba individualiąją (pgl. VŽ, p. 11); taigi suaktualinama poezija kaip *vienas svarbiausių būties liudijimų* (VŽ, p. 18), o *poezijos poetinės kalbos kultūrologinis tyrimas leidžia ne tik aptikti sakralumo likučius desakralizuotoje kultūroje, bet pirmiausia atskleisti gyvybinius kultūros matmenis, esminius pokyčius, naujus patyrimo, suvokimo ir mąstymo aspektus* (VŽ., p. 18); šiai atskleisčiai aktualus tampa bendrųjų patirčių kontekstas, tam tikras simbolių, ženklų tinklas, suteikiantis prasmę vaizdiniais

(rinkinyje *iš neparašytų istorijų* tapęs žaidimu kaukėmis), leidžiantis kalbančiajam *aš*, vis labiau prarandančiam tapatybę, įvietinti, įlaikinti save pasaulyje.

dievakaulyje kuriamas individualus mitas – pasakojimas, reprezentuojantis tam tikras šventumos simbolines formas, šventumos siekį. Naudojant kelionės, dangaus, vandens ir kt. su kosmogonija susijusių įvaizdžių simboliką, poetiniame tekste susilieja universalusis ir individualusis metmenys, o *universalumas pasireiškia kaip individualios būties matmuo* (VŽ, p. 67), t. y. menininkas, kalbantysis ne tik kuria mitą, jis pats tampa pasakojimu, mitu ir ieško jame savojo gyvenimo prasmės. Kalbantysis gręžiasi į kalbą vien tam, kad atsigręžtų į save, panirtų į vidinio pasaulio gelmes. Jis yra atviras bet kokiai patirčiai, perima daiktiškojo pasaulio reiškinius, transformuoja juos į kalbos pasaulio reiškinius, paverčia savojo erdvėlaikio elementais ir jais *vaizdija būti* (VŽ, p. 68), išlaikydamas savją siekiamybę – susijungimą su *Lygiadienyje* ir *Pelenu mieste* vaizduota didesniąja Esybe:

išaugęs iš paskutiniojo žodžio, tolimas šviesos palikuonis

ištįsta į netvarius atminties šešėlius, klausinėja savojo

vardo, tartum išgirsti norėdamas tat tvam asi, mirtingas ir vienišas (D, fragmentai, p. 6)

Tačiau šiame rinkinyje kalbantysis subjektas jau visiškai praradęs savosios tapatybės iliuziją, pasinėręs į laikinų tapatumų kontekstus: *kaip čia numirti pirmuoju asmeniu* (D, p. 18). Mirtis suvokiama kaip vienintelė susijungimą su tuštuma, kurios atspindys yra subjektas, vienintelė tapatybę suteikianti galimybė, nes bet koks subjektas tėra tuštuma, aplipdoma *iki begalybės transformuojamais žodžiais ir ženklais*, o bet koks raštas nurodo į subjekto nebuvimo faktą; *bet kokia metafora – tai beribis ženklas, ir simbolinis procesas nurodo būtent į šį ženklinamojo nepasiekiamumą; realybė, arba „aš“ visuma, tėra komunikatyvinė, gramatiškai struktūruota ženklinančiųjų grandinė*⁴⁴:

nerūpi gyvenimas iki

mirties kad užbaigtum eilėrašį

suteiktum aiškumo sielai

ir skambumo kūnui vieną mirksnį staiga

pajunti kad upė neša tave į visas

keturias pasaulio puses ir vieną

⁴⁴ Kinčinėitis, Virginijus *Apie postmodernizmo prielaidas* // *Krantai*, 1990, nr. 9 (21), p. 13.

mirksnį tavo istorija tampa nekrologu (D, panta rhei, p. 24)

Galutinybę garantavusių didžiųjų simbolinių sistemų (pvz., Dievo) ištuštėjimas leidžia (ar priverčia) mus pažvelgti į už mūsų kalbos atsivėrusią tuštumą. Tai pagrindinis būties lūžis – atsivėrusi tuštuma žada arba neviltį, arba šventybę, o bene jautriausia šio būties lūžio raiškos erdvė yra poetinis tekstas, kuris E. Ališankos kūryboje ima sutapti su pačiu gyvenimu.

Poetinis tekstas ne tik atskleidžia simbolinių sistemų sustabarėjimą ir jų atsisako, bet ir liudija naujų kelių galimybes. Kanonų griūties viešinimas, priešinimasis visuomeninei konvencijai menininką tarsi atriboja nuo visuomenės erdvės, paverčia jį parijumi, pakraščiu, marginalijų „gyventoju“; būtent paribyje *žmogus atsiveria sakralinėms patirtims, tampa pilnatvine esybe, pagaliau įžengia į dialogą su kita asmenybe* (VŽ, p. 46), ir būtent paribyje *gimsta mitai, simboliai, ritualai, filosofinės sistemos ir meno kūriniai* (VŽ, p. 47). Tokiame kontekste galima pradėti kalbėti apie įvairių diskursų susiliejamą, kai svarbiausiu tampa pats kalbėjimas, o ne tai, kas kalba ar kas kalbama.

Vadovaudamasis S. Gedos pasakymu, jog *išardyti kalbos ryšius – išardyti pasaulio santykius. / Nublokšti nuo savęs tinklą, kuriuo gaudom pasaulį. / Naujai statyti visatą. / Tai, kas buvo viršuj, turi atsikliūt apačioj. / Vertikalė – horizontalė. / Naujai viską sujungti. / Taip iš naujo suprasime visumą. / Viskas vieninga, bet tiktai kuriant (Žiogas ryto šviesoj; cit. iš VŽ, p. 98)* E. Ališanka imasi ne tik kalbos ryšių dekonstrukcijos, bet ir rekonstrukcijos⁴⁵. Jo pasaulyje galimi bet kokie daiktų ir žodžių santykiai – anot E. Ališankos cituojamo Frey'aus, *visa poezija tad veikia taip, tarsi visi poetiniai vaizdiniai slypėtų viename visuotiniame kūne* (VŽ, p. 90). Tokiame kontekste šiek tiek aiškėja ir eilutės iš *Lygiadienio: suodžiais bandai užrašyti: / esu, vadinasi... o gimsta / eilėraščio monstras* – nuolatinis įprastų žodžių ryšių (žodžio – žodžio, žodžio – prasmės) ardymas ir naujų kūrimas nulemia dažnai netikėtų darinių atsiradimą. Eilėraštis tampa visatos centru, o vėliau ir *totalinės žodžių tvarkos konkrečia manifestacija* (VŽ, p. 91) – kuriančia būtį išraiška. Poezija įtvirtina save kaip *sakralus ir sakralizuojantis veiksmas* (VŽ, p. 91), sakralumas ima reikštis per kalbėjimą. Eilėraštis tampa realybės dalimi, o ne tik jos atvaizdu, simboliu, nurodančiu į save patį kaip vietą, kur išraiška ontologizuoja pasaulį, (i)kuria būtį; poetinis tekstas tampa daiktu ir simboliu, apimančiu visą žmogaus būtį, jame

⁴⁵ E. Ališanka pastaruoju metu apskritai geriausiai reiškiasi kaip įvairių re-konstrukcijų vadovas, iš įvairių elementų (šiuo atveju tekstų) konstruojantis naujus darinius (*Poezijos pavasario* rinkinius, *Miestelėnų* almanachus).

iškyla *Būties tapsmo paslaptis – kaip Būties paslėptumas ir nepaslėptumas vienu metu* (VŽ, p. 96):

*palieku poezijai kapą
mirusį ir neprisikėlusį
dievą obscesišką
naktis ir žodžius ant
akligatvių sienų palieku
trūnijančius laiškus
drugelių sparnus ir angelus
palieku sielą ir matines
mylimosios krūtis
palieku prasmę ir gyvulio
vidurius iš kurių išbūrei man
kirke gyvenimą (D, testamentas, p. 45)*

Tuštumos atsivėrimas, ryšių tarp žodžio ir realybės, ribų tarp išorinio ir vidinio pasaulių išnykimas radikaliai keičia ir poeto statusą – anot A. J. Greimo, jis tampa *filosofu, norinčiu suprasti pasaulį* (cit. iš VŽ, p. 103). Tokios *pažintinės orientacijos* (VŽ, p. 103) priartina poeziją prie prozos (suaktyvėja verlibro poetika, naratyvusis pradai) ir prie filosofijos; svarbiausia poetui tampa mąstymo veiksmas ir vyksmas, o ne apsiribojimas koku nors diskursu ar įvaizdžiu; poeto figūra postmoderniajame kontekste suvienija įvairias diskurso atmainas – poetinę, prozinę, filosofinę, eseistinę ir kt. – prasmės, supratimo paieškoms. Akcentuojamas posūkis nuo pasitikėjimo egzistuojančiomis, sukonvencionalėjusiomis simbolių sistemomis į savųjų simbolių, savųjų pasakojimų kūrimą, vidinio ir išorinio žmogaus / poeto pasaulių susiliejimą į viena per žodį, žodžio tapimas pagrindine kuriamąja medžiaga ir kūrybos šaltiniu, poeto – demiurgo tapsmą. Tokiu būdu *postmodernus meno kūrinys nereikalauja jokios legitimacijos: menininkas tuo pat metu kuria ir meno kūrinį, ir jo suvokimo rėmą. „Postmodernus menininkas ar rašytojas užima filosofo vietą: tekstas, kurį jis rašo, arba kūrinys, kurį jis kuria, nėra valdomas jokių iš anksto nustatytų taisyklių ir negali būti vertinamas pagal apibrėžtus sprendimus, pritaikant tekstui ar kūriniiui esamas kategorijas“*. Kitaip tariant,

*postmodernus meno kūrinys visuomet jau implikuoja naujos teorijos kūrimą, naujos filosofinės sistemos išradimą*⁴⁶.

dievakaulis užima tarpinę vietą tarp *Lygiadienio, Peleno miesto* ir iš neparašytų istorijų; pirmuosiuose rinkiniuose vyravusi harmonijos stilistika *dievakauilyje* virsta, anot J. Perminaitės, *jungčių izotopija* – imama ieškoti visų galimų jungčių tarp žodžių, leidžiančių išsaugoti tapatumą, nes *išretėjęs dangus pirštu dursi ir plyšta šviesa / kaulai ir tie išretėję vos išlaiko istoriją* (*D, žiurkės*, p. 83), o nuo žodžio *lig* žodžio *keliauji šviesmečius* (*D, eilėraščio skaitymas*, p. 5). Istorijos *dievakauilyje* jau sk(1)aidosi, žodynas retėja, lieka tik ženklai, o poeto misija tampa šių nykstančių jungčių jau ne tik atgaminimas ar palaikymas, bet ir naujų kūrimas.

Tokių požiūrį įtvirtina vyraujanti besibaigiančios žiemos metaforika – *baigias pūga, sudūžta ir liejas / iš krūtinės krešantis balsas* (*D, fragmentai*, p. 7), *girdi atsakymą, lūžtančio ledo šnibždesį, kai klausi, / tavęs nebesaugo angelas, už peties, kur nudryksta aiškumas, / neapčiuopiamu sniego švytėjimu virtęs* (*D, fragmentai*, p. 14). Stabilių, tačiau tam tikra prasme mirtingų ar apskritai negyvybingų struktūrų irimas nulemia daugelio naujų pasaulio elementų atsiradimą, pasirodymą, o kartu – ir priartėjimą prie trokštamos tuštumos:

baigės audra dabar gali klausytis <...>
karas baigės dabar tu esi boluojantis kaulas
mėnulio pievoj apanglėjus širdies katapulta
dabar tu lopai kojinių žaizdas laižai apsnigtą akmenį
baigės žiema dabar gali sugrįžti krantas į jūrą
laiškas į namus balsas į tylą (*D, kovas uddens grand gatvėje*, p. 35)

dievakauilyje jau žymi prasidėjus poetinio pasaulio fragmentacija ir nykstantis žodžio ir daikto saitas – *žemė įžengianti / naujojo dievo be kaulų eonan* (*D*, p. 8). Tai ypač akivaizdu skaitant ciklą *fragmentai*, kuriame, naudojantis haiku poetika, kuriamas būtent aukščiau paminėtas pasaulio skaidymosi įspūdis; *fragmentai*, anot vienos recenzentės, tarsi iškrenta iš bendro dievakaulio konteksto⁴⁷, tačiau tai iš esmės tik pabrėžia, jog teigiama *jungčių izotopija* slepia – ar apsimeta slepianti – kai ką kita, nujaučiamos, laukiamos tuštumos, tylos artėjimą, atsiskleidimą, ir kad jungtis pačia savo prigimtimi paradoksaliai

⁴⁶ Žukauskaitė, Audronė *Anamorfozės. Nepamatinės filosofijos problemos*. – Vilnius: Versus aureus, 2004, p. 31. Cituojamas J.-F. Lyotard'o veikalas *Answer to the Question, What Is the Postmodern*.

⁴⁷ Pgl. Perminaitė, Jurga *Jungties izotopijos // Metai*, 2000, nr. 4, p. 140.

atskleidžia būtent pauzės, plyšio egzistavimą ir už jų esančią tuštumą. Dėl vyraujančios stilistikos – ilgų, lėtai skaitomų eilučių, skyrybos ženklų nebuvimo, lėtinančio skaitymą ir teksto suvokimą, – dažnai galima paprasčiausiai nuslysti tekstų paviršiumi, tik retkarčiais užkliūnant už kokio žodžio, įvaizdžio ar eilutės. Tokia „nulinė“ skyryba ne tik išlaisvina kalbos tėkmę iš įprastinių jos įforminimo varžtų; atpalaiduoja, paskatina plėstis asociacijų bei aliuzijų tėkmę, ir viską įprasmina kaip vidinės, neverbalizuotos, tiksliau – neskaidomos kalbos apraišką⁴⁸. Tai tuštėjanti poezija įvaizdžių gausos prasme, o kartu galbūt tuštėjanti ir vidinio pasaulio turinio prasme. Tam tikra prasme tai jau anonimiškėjanti poezija, stilistiškai artimesnė iš neparašytų istorijų, o ne *Lygiadieniui* ar *Peleno miestui*. *Dievakaulyje* E. Ališankos poezija ima daiktiškėti, daiktavardėti, tarsi iš gyvenimo perimti vaizdiniai įvelkami į tam tikrą [teorinės] distancijos rūbą, iš tekstų dingsta gyvybiškumas, gyvybingumas, buvęs itin svarbiu *Lygiadienyje*, kur akcentuotas būtent kuriamasis aspektas. *Formuojasi naujas poeto tipas – stebėtojas, „objektyviškas“ depersonalizuotų istorijų pasakotojas, dramatiškų monologų (kaltaliojant kalbėtojų kaukes) sakytojas, parabolijų kūrėjas*⁴⁹. Lyginant su *dievakauliu*, *Lygiadienyje* eilėraščio pasaulis suvokiamas kaip vienas iš galimų – o *dievakaulyje* eilėraštis užima bene vienintelio galimo / priimtino pasaulio poziciją. Vienišumas nebėra problema, kaip buvo, pvz., *Peleno mieste*, kai ryšio nebuvimas laikytas nebūties platesne prasme atitikmeniu; *dievakaulyje* ir iš *neparašytų istorijų* ryšys nėra pasirenkamas, o steigiasi atsitiktinai.

Galima manyti, jog tai intencionalu – siekdamas įtraukti skaitytoją į prasmės kūrimo žaidimą, padarydamas skaitytojo vaidmenį aktualesnį (ir šitaip savotiškai priartėdamas prie populiariosios literatūros kanonų) E. Ališanka šiek tiek sugudrauja manipuliudamas tekstų stilistinėmis ypatybėmis. Antra vertus, šitaip trinama riba tarp skaitytojo ir autoriaus (o iš *neparašytų istorijų* po visomis kaukėmis laisvai gali slėptis ir pats skaitytojas) – anksčiau buvęs pasyvus skaitytojas įsitraukia / yra įtraukiamas į tekstokūros procesą; sunku nepasiduoti konvencionalumui ir nebandyti „pristabdyti“ teksto, palengvinti jo suvokimo įterpiančią jį skyrybos ženklus, koreguoti prasmę, stengtis sulaikyti intrigą – įvairiais lygmenimis, pradedant vizualiuoju, baigiant giluminiais klodais (viena iš *dievakaulio* recenzenčių prisipažįsta: *viename eilėraštyje neatsispyriau pagundai sudėlioti kablelius tik tam, kad pasižymėčiau aiškiųjų reikšmių atkarpas. Ir neliko jokio šamaniško*

⁴⁸ **Abaravičius, Juozas** *Skyrybos stilistika*. – Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2002, p. 50.

⁴⁹ **Kubilius, Vytautas** *Tautinė literatūra globalizacijos amžiuje*. – Kaunas: Broniaus Vaškėlio literatūrinės komparatystikos centras, 2003, p. 117.

atbūrimo džiaugsmo – kablelių nebuvo tik iš inercijos ir įtraukia pakeistąjį variantą (mūsų taip pat jau cituotą), praradusį visą paslaptį⁵⁰. Kaip matome, laisvas kalbėjimo persiliejęs iš eilutės į eilutę, nevaržomas žodžių srautas kartais gelbsti E. Ališankos poeziją nuo sustingimo ar net nuobodulio. Suskaidžius tekstą skyrybos ženklais, kaip pastebi recenzentė, jis netenka savojo patrauklumo, šamaniško džiaugsmo.

Antra vertus, besintaksiškumas *atveria naujus kalbos junglumo horizontus. dievakaulis tampa vientisa ritualine kalba, kurią sudaro tarsi junglumo neturintys žodžiai⁵¹*. Tuštuma, atsiverianti jau nebe tarp įvaizdžių, kaip pirmojoje eilėraščių knygoje, o tarp žodžių, kuria tam tikrą polivalentišką, netgi palimpsestinį eilėraščių kalbos pasaulį ar koegzistuojančius pasaulius. Taigi būtent tyła poetiniame E. Ališankos pasaulyje ima aktyviai funkcionuoti kaip visus fragmentus vienijantis, siejantis, jungiantis elementas.

Palikus ramybėje E. Ališankos poetinio teksto sintaksę (ar greičiau jos nebuvimą) ir jos implikuojamas prasmes skaitymo ir suvokimo procesui, galime grįžti prie J. Perminaitės svarbiausia skelbiamos E. Ališankos kūrybos siekiamybės – junglumo izotopijos ir tiesos paieškų (ieškodamas junglumo – kalbos ir gyvenimo sąryšingumo ir tęstinumo – E. Ališanka ieško tiesos). Nors iš esmės šiai recenzentės pozicijai pritariame, tačiau vis dėlto gan banaliai skambančią tiesos sąvoką siūlytume keisti kilmės, istorijos paieškomis – tam tikros „archeologinės“ nuostatos E. Ališankos poezijoje (ypač *dievakaulyje* ir *iš neparašytų istorijų*) yra ryškesnės nei tiesoieškos problemos. Kaip E. Ališanka akcentuoja *Dioniso sugrįžime*, savo tekstu jis viliasi sulaukti skaitytojo atpažinimo, atpažinimą suvokdamas kaip *intelektualinį – jausminį procesą, kaip pažinimo procesą, kaip kultūros, t. y. savo aplinkos, pažinimo procesą. Mano tekstas atsiduria tokio proceso vidury – pažindamas, atpažindamas perduodu estafetę toliau (DS, 12).*

⁵⁰ *palieku poezijai kapą,
mirusį ir neprisikėlusį
dievą, obscesišką
naktis ir žodžius ant
akligatvių sienų, palieku
trūnijančius laiškus,
drugelių sparnus ir angelus (Perminaitė, Jurga Jungties izotopijos, p. 140).*

⁵¹ Ten pat.

DIONISO SUGRĮŽIMAS IR IŠ NEPARAŠYTŲ ISTORIJŲ:

PASAULIS PAGAL eugenijų ališanką

Kultūrologinėje studijoje *Dioniso sugrįžimas: chtoniškumas postmodernizmas tyla* E. Ališanka iš esmės konspektiškai pateikia įvairias postmodernizmo versijas ir jas reprezentuojančius konceptus. Bene didžiausias *Dioniso sugrįžimo* trūkumas – itin ryškus referavimas, ypač pirmojoje studijos dalyje *Chtoniškosios vaizduotės metmenys*. Kitose dviejose dalyse – *Lietuvos kultūros postmodernėjimo linkmės* ir *Tylos problema šiuolaikinėje kultūroje* – šis referavimas susilpnėja dėl dėmesio įvairiems literatūriniam tekstams, nors ir neišnyksta.

Antra vertus, Lietuvoje tokio pobūdžio leidiniai nėra itin dažni, ir dėl to *Dioniso sugrįžimas* įgyja išskirtinį statusą Lietuvos kultūriniame kontekste. Taip pat intriguoja autoriaus pastangos nuosekliai kalbėti apie lietuvių literatūrą postmoderniuoju žodynu. Antrojoje studijos dalyje analizuojama, kaip postmodernistinės idėjos reiškiasi šiuolaikinėje lietuvių kultūroje, ypač daug dėmesio skiriant literatūrai.

E. Ališanka *Dioniso sugrįžime* deklaruoja asmeninių patirčių svarbą (teigiama, jog pasirinktieji trys aspektai – chtoniškumas, postmodernizmas, tyla, – ... *lengvai atrakindavo mano asmenines patirtis – ir egzistencines, ir literatūrines* (DS, p. 7)) ir tarsi remiasi jomis, tačiau asmeniškumo šioje knygoje mažoka; diskursą užvaldo idėjos, jos kuria ir naratyvą bei tam tikrą tekstualų tinklą, kurio kontekste ir bus skaitoma E. Ališankos poezija. Asmeninio požiūrio nebuvimas ypač ryškus pirmojoje knygos dalyje. Net remiantis prielaida, jog E. Ališankos kalbėjimą generuoja aplinkui esančios idėjos, norėtusi unikalaus (kiek tai įmanoma) tų idėjų derinio bei iš jo kylančio ir jį reprezentuojančio diskurso.

Susidaro įspūdis, kad kultūra šioje studijoje yra redukuojama į literatūrą; tokį žingsnį galima motyvuoti tuo, jog literatūrinis tekstas, kuriam būdinga raiškos forma yra naratyvas, pasakojimas, istorija ar istorijų gausa, vienija žodį, vaizdą, judesį, garsą ir atspindi šiuolaikinei kultūrai būdingą menų susiliejamą, sintezę ir sinkretišką postmoderniojo meno prigimtį. *Postmodernizmo kultūriniu herojumi tampa ne karys, išminčius ar mokslininkas, ieškantis objektyvios tiesos, bet „stiprus poetas“* (DS, p. 31). Postmoderniajame laikotarpyje reikšminga tampa atskiro žmogaus istorija, arba mažasis pasakojimas – nelieka jokios vienintelės istorijos, į kurią jis galėtų įpinti savąją istoriją; antra vertus, kiekvienas pasakojimas yra veikiamas kitų ir pats juos veikia. Tokiu būdu įsivyrąja pasakojimas, kuris yra vadinamas klaidinančiu – *tai pasakojimas, kuris neturi*

apibrėžtos krypties, pasakojimo linija klaidžioja, t. y. klajoja be krypties ar pažeidinėja ribas (DS, p. 32).

Taigi studijos pobūdis – daugelio šaltinių ir koncepcijų pristatymas ir savotiškas konspektiškumas – gali būti pagrindžiamas aukščiau minėta jau egzistuojančių pasakojimų sąveika ir įtaka. E. Ališanka, nors ir pristato keletą postmodernizmo teoretikų bei jų propaguojamas postmodernizmo versijas (H. J. Silverman, H. Kung, F. Nietzsche, J. Hillman, R. Barthes, B. Baran, J. Derrida, I. Hassan), aptaria postmodernizmo dominantes – klaidžiojančio pasakojimo įsigalėjimą, karnavališkumą, horizontalumą, kultūros desublimaciją, erotizmą ir kt., savąjį požiūrį į postmodernizmą redukuoja į iš F. Nietzsche' s perimtą Apolono ir Dioniso kaip skirtingų kultūrinių paradigmu opoziciją. Tačiau reikia paminėti, jog E. Ališanka neperša skaitytojui savo požiūrio kaip tam tikro didžiojo pasakojimo: *pamatinis pasakojimas nebeturi legitimacinės galios, taigi mano pasakojimas neturi galios visiems (DS, p 11).*

Anot G. Notrimaitės, recenzavusios *Dioniso sugrįžimą*, ši kultūrologinė studija, kurią galima saityti kaip *nyčiškosios metaforos sklaidą, imponuoja autoriaus drąsa ir rūpesčiu dėl Lietuvos kultūros, noru užčiuopti šventumą net komerciniuose kūrinuose žavi ir autoriaus tolerancija. Tačiau bandymas viską redukuoti į dionisiškosios ir apoloniškosios logikos priešpriešą, Lietuvos kultūros reiškiniams taikomos Vakarų kultūros kategorijos dvelkia nemadingu (?) modernizmu*⁵². Taigi iš esmės, nors Lietuvoje tai pirmasis ar bent vienas iš pirmųjų bandymų analizuoti lietuvių literatūros postmoderniškumą, polinkiu į referavimą ir išskirtiniu dėmesiu dažnai atvirai komerciniams literatūros tekstams ši studija įsilieja į literatūrologinę tradiciją.

Eilėraščių rinkinio *iš neparašytų istorijų* anotacijoje rašoma: *Eugenijus Ališanka <...> rado kalbėjimo būdą, savitai žaismingą intonaciją, kurie leidžia, šnekant lyg ir apie paprastus daiktus, parodyti sudėtingus jų santykius sudėtingus ir sykiu nesuraizgytus. Pripažinsime, jog žaidybinis elementas šiame rinkinyje itin ryškus ir reprezentuojantis *Iš neparašytų istorijų* kaip postmoderniosios kultūros bei literatūros dalį; antra vertus, minimi *paprasti daiktai* dažniausiai reiškiasi kaip žaidimas kultūriniais įvaizdžiais ar savotiškomis nuorodomis į stebimą „realybę“, detalių fiksavimu, slydimu gyvenimo paviršiumi,*

⁵² **Notrimaitė, Gitana.** *Studija apie postmodernizmą* // http://humanitas.ktu.lt/literatura/lt.php/urnalas_skaitymai/archyvas/urnalas_skaitymai/recenzijos/studija_apie-postmodernizm/94.

nespėjant fiksuoti patirčių (tam pasitelkiamas vėliau aptarsimas eilėraščių fotografiškumas ir išskirtinis dėmesys detalei).

Anotacijoje taip pat jaučiamas bandymas įtalpinti E. Ališanką į vieną iš lietuvių literatūros „lentynėlių“ – dėmesys *paprastiems daiktams*, remiantis anotacija, čia tarsi turėtų slėpti galias, esmines, jautrias išvalgas apie šiuolaikinę kultūrinę, literatūrinę būseną, žmogaus jauseną pastovumą ir aiškumą praradusiame pasaulyje; tuo tarpu labiau tikėtinas yra visa apimantis pastišo metodu paremtas žaidimas postmodernistinėmis etiketėmis.

Dioniso sugrįžimas kaip iš *neparašytų istorijų* kontekstas duoda mums svarbias raktines sąvokas, būtinas gilinantis jei ne į visą E. Ališankos kūrybą, tai bent jau į ketvirtąją eilėraščių knygą; studijoje aptarti postmoderniosios literatūros fragmentiškumas, žaidybiškumas, prasmės iliuzijos kūrimas, klaidinančio pasakojimo išgalėjimas, dėmesys detalei yra savotiškai aktualizuojami poezijoje. *Dioniso sugrįžime* ryškus asmeniškumo trūkumas savotiškai kompensuojamas rinkinio iš *neparašytų istorijų* tekstuose (regis, „savi“ tekstai tam tinka labiau nei tam tikrų intelektualinėje erdvėje sklandančių idėjų generuotas diskursas).

Bene pagrindinis postmoderniosios poetikos bruožas E. Ališankos poezijoje, kaip jau aptarta, yra jos kalbiškumas, t. y. žaidimas įvairiomis kalbos priemonėmis, ieškant ne tik kūrybinės medžiagos, bet ir išraiškos įvairovės bei kuriant šios raiškos subjektus, savotiškas kaukes, kuriomis dangstosi kalbantysis. Tai bandymas ir peržengti tam tikras ribas, kurios tarsi riboja kalbančiojo subjekto raišką ir tai daroma būtent kalbos priemonėmis. Dangstomasi daugeliu veidų bei balsų, produkuojant daugybinius savęs atvaizdus ir atspindžius.

Kalbinė E. Ališankos poetinio pasaulio prigimtis, išryškėjanti jau nuo pirmosios jo eilėraščių knygelės *Lygiadienis*, liudija kalbėjimas esant ne tik nenutrūkstamą, bet ir nenutraukiamą – jį galima nebent bandyti pristabdyti, kad ir eilėraščiu. *Lygiadienyje* poetinis pasaulis dar yra suvokiamas kaip glaudžiai susijęs su bibrine pasaulio kūrimo samprata, pasaulio kūrimo procesas dar siejamas su sakralumu; žodis laikomas vienintele medžiaga, iš kurios galima konstruoti, tačiau čia dar nėra žaidžiama šia galia. Ja yra mėgaujamosi, nes ji tarsi suteikia žmogui dieviškų savybių – galia kurti pasaulį iš žodžio ilgą laiką buvo Dievo prerogatyva.

Rinkinyje iš *neparašytų istorijų* kalbiniai žaidimai daugiausiai reiškiasi kaip eksperimentavimas su kalbančiojo subjekto savisteiga; kalbos galimybių ir ribų paieškos

atskleidžiamos per nuolatinę *aš* savęs ir pasaulio reinterpretaciją – postmodernią poeziją domina būtent galimybės keistis kartu su nuolatos kintančiu „išoriniu pasauliu“, kontekstu, kuriame veikia lyrinis subjektas ar jo atspindžiai. Yra išbandomos įvairios kalbėjimo strategijos, funkcionavusios įvairiuose literatūriniuose naratyvuose – nuo pasakojimo trečiuoju asmeniu iki itin subjektyvaus *aš* balso.

iš neparašytų istorijų aš yra pavaldžios visos kalbinės formos; tačiau viena svarbiausių yra ne *aš* strategija, kaip būtų galima tikėtis, o pasakojimas trečiuoju asmeniu, bandant imituoti visažinį pasakotoją:

plunksninis vyras išsitiesęs ražienoj

prisimena kolektyvizacijos pradžia

nekaltus pasistumdymus šieno stirtose

apnuogintas jaunu kolūkiečių šlaunis... (INI, iš lietingų vasarų istorijos, p. 7)

Pasakotojas čia reiškiasi kaip tradicinis visažinis pasakotojas – jam žinomos lyrinio subjekto mintys (*prisimena <...> sustangrėjimą kelnėse kokia būtų gėda / jei pamatytų (INI, iš neparašytų vasarų istorijos, p. 7)*), praeities reiškiniai (*iš tų laikų kai laikas buvo matuojamas / pilvo potvyniais ir atoslūgiais (INI, iš neparašytų vasarų istorijos, p. 7)*); pasakotojui, netrukus prisiėmus lyrinio subjekto kaukę, nėra ne tik erdvės, bet ir laiko apribojimų – jam teksto dabartyje yra žinoma ir ateitis: *nuo tėvo / ligi kaimyno narkevičiaus vėliau po dešimties metų / pasimovusio ant grėbalkos strypo (INI, baltas kuilys juodomis vagomis, p. 24)*. Teksto dabartyje susiliejami praeitis ir dabartis suponuoja istorijos kaip chronologinio reiškinio, pasižyminčio nuoseklumu ir priežasties – padarinio ryšiais tarp įvykių, nykimą.

Antra vertus, šis pasakotojas yra ne tik vienintelis kuriamo poetinio pasaulio autorius ir savininkas, bet dažnai ir vienintelis veikėjas bei vienintelis adresatas. Jis gali egzistuoti ir kaip tam tikras anonimiškas balsas; gali būti kalbama pabrėžtinai pirmuoju asmeniu, tokį kalbėjimą konstruojant kaip vienintelę pasaulio prielaidą, o tekstą, tam tikrą naratyvą laikant vieninteliu galimu pasauliu – poetinis tekstas ir savo forma tampa kone proziniu, eseistiniu (*dabar visa ką pagalvoju / dera prie gyvenimo <...> per visą gyvenimą ką pagalvoju / dera prie eilėraščio (INI, iš šventųjų gyvenimo, p. 13)*); gali būti kalbama pačiam sau ar apie save kaip kitą – tokiu atveju atsiranda *eugenijaus ališankos* literatūrinė kaukė, funkcionuojanti kaip autoriaus pakaitalas, atitikmuo. Ji vis atnaujinama pateikiant vienokį ar kitokį bruožą, tačiau galų gale bet kuris *eugenijaus ališankos* kaukės

pasirodymas tampa pabrėžtina autoriaus manifestacija. Žaidžiama lyrinio subjekto išoriniu panašumu į autorių (*barbarų palikuonis ilgais vėjo plaikstomais / plaukais (INI, jose samarago žodžiais portugalai turi naujų teritorijų užkariavimo patirtį, p. 27)*); iš nežinomo autoriaus / paveikslo žvelgia mažas jaunuolis / ilgais plaukais trumpa barzdike (*INI, hagiografija, p. 74*), asmeninėmis patirtimis (*mesk šituos niekus / eugenijau ir taip neturi kur dėti savo / sapnų suvenyrų istorijų kelkis ir eik / europos šudra iš vieno miesto į kitą (INI, seeing is believing, p. 30)*); *išeina į kalnus / arba važiuoja traukiniu per europą (INI, lydraštis gyvenimų pervežimo kompanijai, p. 84)*) ar nuorodomis į ankstesnius poetinius tekstus (*alzheimerį apsikabinęs aiškinu į ausį / apie dievo kaulus pelenus (INI, iš kavinės istorijos, p. 78)*). Taip autorius kaip realus asmuo tampa savotišku kultūriniu įvaizdžiu, medžiaga kūrybinei veiklai ar žaidimui kalbinėmis priemonėmis, kalbėjimo strategijomis. Postmoderniojo žmogaus tikrasis veidas – nesuskaičiuojamos kaukės; *kaukė tampa absoliutu ir visuma; kaukė yra šių laikų „substancija“, tikroji jos gelmė <...> kaukė nebėra tik paviršius <...> kaukė prasismelkia į giliausius esinijos gelmenis. Kaukė yra ir tai, kas regima, ir tai, kas neregima, kaukė yra reiškinyis ir prasmė, tikrovė ir galimybė, imanencija ir transcendencija, artuma ir toluma*⁵³.

Anot Jurgos Katkuvienės, *postmodernistinis žaidimas, kai teksto „aš“ slepiasi po kaukėmis, kai išsiskaido į daugybę skirtingų „aš“, kai autorius paskelbiamas „miręs“, čia demitologizuojamas ir virsta tiesmukišku, atkakliu demaskavimu, kas yra tas poetinis „aš“, kuris kalba, apie kurį kalbama ar į kurį kreipiamasi eilėraščiuose. Autorius šioje knygoje ne tik „nemiręs“, bet pabrėžtinai manifestuojasi savo paties kauke*⁵⁴. Galima teigti, jog tokiu būdu E. Ališanka itin tiesmukai deklaruoja, kad jo poezija yra asmeniška, pagrįsta būtent jo paties gyvenimu⁵⁵ (tai liudytų ir daugelyje eilėraščių pristatomas pasaulis, pvz., eilėraščių ciklas *Iš traukinio istorijos*).

Taip pagrindiniu žaidimu tampa manipuliavimas *aš* forma, kurią tradicinė poetika buvo įtvirtinusi kaip vienintelį, vieningą ir autoritetingą balsą; postmoderniojoje poetikoje

⁵³ Šliogeris, Arvydas Martynas *Heideggeris: kaukė ir būtis* // Heidegger, Martin *Rinktiniai raštai*. – Vilnius: Mintis, 1992, p. 16-17.

⁵⁴ **Katkuvienė, Jurga** *Susigėdęs Dionisas* // http://humanitas.hmf.ktu.lt/literatura/lthpp/urnalas_skaitymai/archyvas/urnalas_skaitymai/straipsniai/susigds_dionisas/111.

⁵⁵ Be to, tokiu ironiškai žaidybišku dėmesiu sau tarsi demaskuojamas ne tik poetinis „aš“ ar autoriaus figūra; taip pat ir realusis autorius paverčiamas savotišku kultūriniu įvaizdžiu, kurį galima dekonstruoti ir suteikti jam tiek skirtingų prasmų, kiek tik įmanoma – priklausomai nuo konteksto, kuriame pasirodo autoriaus / eugenijaus ališankos kaukė.

aš nėra ir negali būti vientisas – tai ne balsas, o aidai. Kiekviena aš invokacija tampa žaidimu, kurį bene akivaizdžiausiai atskleidžia minėtasis E. Ališankos kreipimasis į *eugenijų ališanką* – jam rašomi laišakai, pripažįstant, jog rašoma sau pačiam (*eugenijaus ališankos laiškas sau pačiam, INI, p. 43*). Tačiau šios literatūrinės kaukės – *eugenijaus ališankos* – balsas tampa vienu iš daugelio balsų, funkcionuojančių poetiniuose tekstuose; taip atmetama vienintelio Autoriaus balso egzistavimo galimybė.

Nors dažni autobiografiniai momentai E. Ališankos poezijoje gali būti laikomi pastanga konstituoti save kaip visumos objektą, labiau tikėtina yra tai, jog kalbėjimas aš vardu tik pabrėžia iš ankstesnės tradicijos perimtais įvaizdžiais, nevienalytiškumo, daugybiškumo aspektą, neišskiriant nė vieno iš egzistuojančių aš bei jų pasakojimų. Galima teigti, jog tokiu būdu yra gilinamasi į kalbos teikiamas savi-identifikacines galimybes, ir mėgaujamosi susidarančiu polilogu – postmodernioji poezija, reaguojanti į bet koki išorinio pasaulio impulsą, dirgiklį, atspindi ne tik paties subjekto polilogiškumą ir jo nuolatinę kaitą, jo suvokimo erdvėje veikiančių diskursų įvairovę; ji taip pat yra veikama skaitytojo patirčių, žinojimų įvairovės, sugebėjimo atpažinti kultūrinius ženklus. Mėgaujamosi ir galimybe kaskart kalbiniais elementais kurti vis kitokius darinius; kalba reiškiasi kaip vienintelė bet kokios egzistencijos prielaida, vienintelis būdas konstituoti „tikrovę“ – kad ir kokia ji būtų simuliakriška ar „netikra“, o diskursas atsiskleidžia kaip interpretacinė veikla, kurios pagrindas – žaidimas įvairiais ženklais. Lygiai taip pat prasmė atsiskleidžia kaip simuliakriškas niekad nepasibaigiantis darinys, kurio sandara, struktūra yra nulemta įvairių ženklų bei jungčių tarp jų.

Postmodernioji poezija, eksperimentuodama su aš kalbinės formos teikiamomis galimybėmis, atskleidžia itin skirtingų žinojimo formų, gyvenimo iššūkių, veiklos modelių patirtis: *postmodernybės esama tada, kai iš principo praktikuojamas kalbų, modelių, metodų daugybiškumas – ne tik įvairiuose, bet ir viename kūrinyje, kitaip sakant, vyksta interferencija*⁵⁶.

Vienas iš E. Ališankos naudojamų metodų užfiksuoti kintančias patirtis bei jų daugybiškumą yra pagrįstas fotografijos⁵⁷ principu – kalbantysis subjektas labai daug

⁵⁶ **Welsch, Wolfgang.** *Mūsų postmodernioji modernybė.* – Vilnius: Alma littera, 2004, p. 62.

⁵⁷ Fotografijos terminas vartojamas atsižvelgiant ne tik į tekstuose nurodomą fotografavimą kaip fiksavimo priemonę, bet ir į paties termino suponuojamą tikslumą, siūlomą ilgaamžiškumo ir prasmės išsaugojimo iliuziją bei nepasitikėjimą atmintimi. Nufotografuotas, užfiksuotas objektas liudija kažką, likusį už patyrimo ribų kažką, kas potencialiai konstituuoja matantįjį subjektą: ... *is the [photographed] object which sees us, the*

dėmesio skiria kuo įvairesnių detalių fiksavimui; naudojimas galimybe „pagauti“ vaizdinę detalę liudija pastangą „pagauti“ patį objektą:

*žolinių rytas blierbiantis moskvičius
pora žigulių senoji polė išsirėdžius
žydra suknia žydras kaspinas žiluose plaukuose
juki kaip jaunystėj kelias dulka saulė
veik zenite išėitų puiki nuotrauka iš viršaus
mažas kaimo herbariumas (INI, idioto kamera, p. 8)*

*fotografuoju
architektūros detales vitražus kolonas
myžantį berniuką iš bronzos (INI, seeing is believing, p. 30)*

*fotografuoju
atminties negatyvuos retušuodamas miestą (INI, jose samarango
žodžiais portugalai turi naujų teritorijų užkariavimo patirtį, p. 27)*

Dėmesiu detalėms (*vis labiau domina smulkmenos / prairus kišenė vyno dėmė ant apykaklės / kiauros kojinės gyvaplaukiai nosyje, INI, iš neparašytų laiškų archyvo III, p 71*) paneigiama panoraminės „nuotraukos“, didžiuoju pasakojimu besiremiančio pasaulėvaizdžio galimybė (*visos retesnės rūšys kažkaip susijusios / su dievu, INI, idioto kamera, p. 8*); lyrinis subjektas deklaruoja: *man tokios nuotraukos nepavyksta*. Objektai yra apimti nuolatinėse metamorfozėse, jie persilieja vieni į kitus, nesuforuodami vientiso, aiškaus vaizdo:

*ta kuri arčiausia manęs neryški o nepažįstamas
vyras antrame plane atsitiktinai patekęs
į objektyvą ryškių bruožų tampa mano tėvu (INI, idioto kamera, p. 8)*

Pasaulis tampa atsietų, laisvų dalelių sanauka⁵⁸, ženklinančia tariamą būtį ir drauge nebūtį. Ne tik kalba kiekvienu savo judesiu yra iliuziška, kadangi to, ką ji sako, centre ji yra ne kas kita, kaip tuštumos tęsties, niekio tęsties nešėja, bet ir fotografija,

object which dreams us. It is the world which reflects us, it is the world which thinks us. This is the basic rule (Jean Baudrillard) (<http://meital-hl.iucc.ac.il/users/www/10769/photography/Theory.htm>).

⁵⁸ Sontag, Susan *Apie fotografiją*. – Vilnius: baltos lankos, 2000, p. 30.

vaizdo sustabdymas, užfiksavimas *kartu žymi to, ką ji [fotografija] parodo, mirtį ir nyksmą, – juk tai ir suteikia jai intensyvumą, – taip ir tai, kas meniniam ar teoriniam rašymui suteikia jo intensyvumą, yra tuštuma, po paviršiumi glūdintis niekis, prasmės iliuzija, kalbos ironiškasis matmuo, atitinkantis pačių faktų ironija*⁵⁹.

Įvairūs ženklai liejasi vieni su kitais ir savo semantinėmis vertėmis – bažnyčia, krikščioniškieji ritualai pasikeičia į dionisių apeigas: *kazokiškių bažnyčios šventoriuje procesija moterys spalvotais / apdarais su žolių puokštėm tarsi prie dioniso kojų (INI, p. 8)*. Atsiduodama išlaisvinančiam, beprotiškam, dionisiškam gyvenimo srautui, sakralioji plotmė susilieja su siautulinga ir aistringa seksualumo plotme – *kaip grumias liežuvis su liežuvium dalindamies tylos ostiją / nematai (INI, nieko tokio, p. 8)*. Galima netgi teigti, jog apoloniškoji plotmė, siejama su krikščioniškąja paradigma, susilieja su dionisiškąja, kurią reprezentuoja kūniškasis aspektas ir su pagoniškąja kultūra susiję kultūriniai ženklai.

Suliejami ir tradicinės opozicijos gamta – kultūra (kurią atstovauja technologinis šiuolaikinio gyvenimo aspektas) sandai: *visą vasarą per galvą ritasi debesys / kartais nulyja su perkūnija / kartais tik rūkas rasa ryto pagirios <...> traška / laisvoji banga pritvinkus lietaus žaibų <...> kiek daug tuščių visatų (iš lietingų vasaros istorijų, INI, iš lietingų vasarų istorijos, p. 7)*. Debesys čia tampa mažųjų pasakojimų, egzistuojančių aplinkui subjektą, atitikmeniu; ir gamtos, ir technologijų ženklai atskleidžia neišbaigtą ir beribę elementų jungimosi tarpusavyje galimybių erdvę.

Tokiame pasaulyje tarsi automatinio režimu fiksuojama yra visa, kas vienaip ar kitaip patenka, kad ir trumpam, į subjekto akiratį; čia visa siejasi su viskuo, ir yra vertinama kone pragmatiniu aspektu, pamirštant *pažinimo džiaugsmą* – kaupiama dėl to, kad tai *vis viena pravers (INI, idioto kamera, p. 8)*:

*patvinsta upė užkemša atminties pratakus
užlieja laukus nei tako nei pievos
braidau iki kelių vyšnių šakos iš gojiškio
gazuoto vandens aparatas obuoliai iš dalvevkos sodo
mumijo iš altajaus pirmasis prezervatyvas
tušti alaus buteliai pasroviui
atpažįstu be jokio pažinimo džiaugsmo
plaukia pro šalį nei gaila nei ką (INI, ekologijos klausimu, p. 18)*

⁵⁹ **Baudrillard, Jean** *Radikalūs mąstymai // Naujoji Romuva*, nr. 3 (523), p. 55.

Įvairūs patirčių fragmentai tarsi bijant juos prarasti renkami į kolekciją, kuria kada nors tikimasi pasinaudoti viename ar kitame žaidime – visa dera prie eilėraščio, kuris tampa gyvenimo ir paties subjekto atitikmeniu (nuo pat pirmosios E. Ališankos poezijos knygelės dominuoja nuostata, jog tik tai, kas papasakota, ima egzistuoti); bene svarbiausiu stebėjimo objektu tampa su mirtimi susiliejančias gyvenimas:

eik ir žiūrėk kaip mirtis vis gražesniais veidais

maitina krūtim gyvenimo džiaugsmą (seiing is believing, INI, p. 30)

Viena aktualiausių iš *neparašytų istorijų* kalbančiojo *aš* charakteristika yra jo klajokliškumas – klajokliu, šudra vadinamas ir *eugenijus ališanka*, ir neįvardintieji subjektai; tekstuose žymus nuolatinis vyksmas, nuolatinis judėjimas erdve ir laiku: *kelkis ir eik / europos šudra iš vieno miesto į kitą (INI, seeing is believing, p. 30)*; *važiavau pro šalį per rygą / ilgai kratėmės bėgių sandūros mažais / platakais kalė per momenėlį (INI, ne paslaptis kad turiu bičiulių rygoj parašau kartais kokį laišką o išsiųst pamirštu taip ir šįkart, p. 33)*; *protas nebespėja paskui kūną <...> še tau pametei protą / klaidžioja dabar po europą kaip šmėkla (INI, europos šmėkla, p. 37)*; vienintelė nutrūkusi kelionė yra dievo – *reikėjo patvirtinti dievo mirties versiją / čia jo kelionės linija nutrūko / sprendžiant pagal vienos sektos apokrifus (INI, iš archeologų gyvenimo, p. 80)*. Kadangi kalba tiesiogiai neperteikia daiktų bei įvykių – žodžiai, būsenos ir daiktai susisaisto per kalbinę savireferenciją⁶⁰ – klajoklis niekuomet „neįsivietina“, niekuomet nesusyja su daiktais, o nuolatos keliauja nuo vieno patirties fragmento prie kito, fiksuodamas juos jau minėtoju fotografijos principu, stengdamasis pagauti akimirką.

Erdvės ir laiko ryšiai subjektui klajokliui neturi prasmės, juos reikia nusistatyti pačiam: *geografija tavo silpnoji vieta <...> istorija tavo silpnoji vieta (INI, auksinis sezonas, p. 16)*. Keliaujama ne tik erdve ir laiku, bet ir per diskursus nepaliekant pėdsakų, tarsi plaukiant valtimi per vandenį: *nusiyriau vienas / valtis šliuožė nepalikdama pėdsako / mano kūno šešėlis tirpo (INI, liepto galas, p. 10)* – taip darsyk pabrėžiamas naratyvusis pasaulio suvokimo aspektas.

Pasaulyje, kuriame egzistuoja daugelis susipynusių istorijų, mažasis pasakojimas savyje sulieja visus įmanomus ir klajokliui prieinamus kontekstus, kitus pasakojimus, įvairius kultūrinius ženklus, raiškos būdus į viena – pasakojimas tampa esmine žmogaus gyvenimo bei jo gyvenamojo pasaulio suvokimo prielaida, dažnai pateikiama literatūrinio,

⁶⁰ Rubavičius, Vytautas. *Postmodernusis diskursas*, p. 96.

poetinio teksto forma. Taip atsiduriama postmodernistinėje totalaus diskursyvumo erdvėje, ir vienintele supratimo galimybe tampa interpretacija. Savo ruožtu prarandamas „daiktiškas“ pasaulio suvokimas, pasaulis yra patiriamas tik per kalbinę artikuliaciją ar jos užrašymą, tekstą. Daugiaprasmiškas kalbinis pasaulio egzistavimas ir nuolatinės interpretacinės praktikos, paremtos klajokliško principu, tampa apskritai kone metodologine prieiga prie postmoderniojo *aš*.

E. Ališankos kultūrologinėje studijoje *Dioniso sugrįžimas: chtoniškumas postmodernizmas* tyla aptariamos teorinės postmodernizmo koncepcijos itin aktyviai reiškiasi poezijos rinkinio *iš neparašytų istorijų* eilėraščiuose; teorinis, filosofinis diskursas susilieja su praktiniu, poetiniu, koncepcijos ima funkcionuoti kaip tam tikri kultūriniai, filosofiniai įvaizdžiai, kuriais galima manipuliuoti siekiant įvairių, dažnai žaidybinių, kalbančiojo subjekto tikslų. Žaidžiant įvairiomis kalbinėmis priemonėmis bei kalbėjimo strategijomis, poetiniuose tekstuose pasirodančiomis įvairiomis literatūrinėmis kaukėmis yra produkuojami daugybiniai paties kalbančiojo subjekto atspindžiai. Kalba šiuo požiūriu reiškiasi kaip vienintelė egzistencijos prielaida, o pasakymas, pasakojimas – kaip vienintelis būdas konstituoti, fiksuoti patiriamą tikrovę bei patį kalbantįjį subjektą.

Dėmesiu detalėms, atkakliomis pastangomis jas fiksuoti pabrėžiamas kuriamo poetinio pasaulio fragmentiškumas; patirčių kolekcionavimas ir jų perkėlimas į eilėraščių, į tekstą paverčia pastarąjį gyvenimo ir paties kalbančiojo subjekto atitikmeniu – neįmanomas tampa egzistavimas kur kitur, o ne teksto erdvėje. Eilėraščių ima funkcionuoti kaip būdas pristabdyti, užfiksuoti pačią būtį.

Manipuliavimas *aš* forma, įvairiais patirčių fragmentais, legitimacinės galios nesiekiantis pasakojimas, nuolatinės objektų metamorfozės, subjekto klajojimas kultūrinėje erdvėje, žaidimas kalba ir raiškos formomis leidžia laikyti Eugenijų Ališanką vienu iš ryškiausių postmoderniųjų lietuvių poetų.

EUGENIJUS ALIŠANKA: KONTEKSTIŠKUMO PASTANGA

Nors literatūrinis tekstas neturi jokių specifinių charakteristikų, leidžiančių jį atskirti nuo kitų tekstų, kitų diskurso tipų – tokio dalyko kaip literatūros „esmė“ apskritai nėra. Kiekvieną menkiausią parašymą galima perskaityti „nepragmatiškai“, jei tai ir reiškia literatūrinį teksto skaitymą, lygiai kaip kiekvieną parašymą galima perskaityti „poetiškai“⁶¹. Taigi galime teigti, jog literatūriškumas yra pasiekiamas per tam tikrą skaitymo poziciją, kuri gali būti identifikuojama kaip specifinė reakcija į „literatūros“ tekstą – kai stilistinės ar naratyvinės teksto ypatybės tarsi paneigia įprastines nuostatas reiškinių, simbolikos atžvilgiu ir inspiruoja interpretacinį požiūrį į įprastus konceptus bei jų transformaciją. Šių trijų komponentų – stilistinės ypatybės atpažinimo, jos įprastinės ir tekste teigiamų prasmų nesutapimo ir interpretatyvios reakcijos į šį neatitikimą – sąveika ir leidžia kalbėti apie teksto literatūriškumą (taigi bene vieninteliu kriterijumi tampa retorikos priemonės, dažnai bendros daugumai diskurso – ypač atstovaujančių humanitarikai – tipų); literatūriškumas pačiu fundamentaliausiu lygmeniu apima kalbėjimo galimybes, jausmo ekspresiją ir savęs suvokimą per žodį ir per raštą. Nors diskursų identifikacijai išlieka objekto, metodo kriterijai, tačiau ir čia žengiama link ribų suliejimo – poezija tampa būtis atvertimi demitologizuotame pasaulyje, ji virsta hermetiškai uždara, kalbančia apie pradžios ontologiją; kiek konkrečiau – mokslis (ypač humanitarikos prasme) taip pat nebėra poetinis tabu (E. Ališankos poezija recenzentų neretai kaltinta intelektualiniu sunkiasvoriškumu). Poetinis diskursas, tradiciškai išsiskiriantis formaliais eiliuotumo, teksto suskaidymo eilutėmis, rimo, ritmo ypatumais, šiuolaikinėje poezijoje yra tarsi išvaduojamas nuo jų, supanašėja su ne poetiniu tekstu – prozos ar dramos; šis supanašėjimas vyksta per tam tikrą kalbėjimo, rašymo būdų įtraukimą į poetinį tekstą.

Skaitytojui iš tam tikro žanro tikintis atitinkamų konvencijų – dramoje svarbiausias yra dialogiškumas ir įsigyvenimas į vienokią ar kitokią kaukę, sutapimas su ja, proza apeliuoja į „tikrovišką“ realybės patyrimą, perteikiamą tam tikru naratyvu, pasakojimu, organizuotu pagal vienokias ar kitokias taisykles, poezija kreipiasi į žmogaus jausmus, – rašantysis gauna progą žaisti tokiais lūkesčiais. Į vienokioms konvencijoms turintį paklusti

⁶¹ **Eagleton, Terry** *Įvadas į literatūros teoriją*. – Vilnius: baltos lankos, 2000, p. 19.

⁶²tekstą intencionaliai įtraukiant kito žanro ypatybes gali būti ne tik kuriamas netikėtumo efektas, ne tik peržengiamos ribos tarp žanrų / diskursų, bet ir ieškoma kitokio kalbėjimo galimybių, tiriamos pačios kalbos galimybės. Žanro kanonas, tapdamas įrėminančiu teksto percepciją ir refleksiją faktoriumi, gali būti vertinamas kaip grindžiantis kontekstas visai tekstualiajai veiklai, literatūrinei ir neliteratūrinei, ir kuriantis tekstualius ryšius įvairiose sferose. Žanro taisyklės leidžia mums nustatyti, kas tekste yra įprasta ir kas netikėta. E. Ališanka, į savo poetinius tekstus integruodamas teorinio postmoderniojo diskurso elementus, ne tik praplečia poetinio teksto suvokimo galimybę (meno interpretacija remiantis vienokiomis ar kitokiomis filosofinėmis nuostatomis visuomet egzistavo), praturtina tekstą naujais prasmės matmenimis, bet ir peržengia ribą tarp teorinio ir poetinio, taigi tam tikra prasme praktinio, taikomojo, diskursų, kurdamas naujos kokybės tekstą. Diskusijos *Šiandieninės lietuvių literatūros centras: kur jis?* (www.tekstai.lt/metai/200503/centras.htm) dalyviai teigė: A. Sverdiolas [straipsnyje *Rėtis, migla ir korys*] *daro negailestingą išvadą: lietuvių kultūrai trūksta tekstų, palaikančių jos stuburą, o be jų ji lieka bestuburė; lietuvių kultūra vis dar labai primena neišsivysčiusį organizmą, kurio gyvavimo terpė – kolba, o geriausiu atveju – rėtis arba korys. Tokiai kultūrinei bendriai reikia tekstų, kurie skatintų jos savirefleksiją, reanimuotų atmintį, aktualius savo tradicijos ir tapatybės apmąstymus*⁶³. E. Ališankos kultūrologinės studijos tampa bandymu suteikti lietuvių kultūros savirefleksijai stuburą ją užgriuvusiame idėjų ir teorijų kontekste po kultūrinės erdvės izoliavimo laikotarpio, bandymu pristatyti savivokai būtinus pamatinius kultūrinius postmodernizmo pasaulėvokos tekstus: *pamatinių tekstų buvimas yra konstitutyvus kultūrai <...> yra tekstų, sudarančių kultūros stuburą, o be jų kultūra lieka bestuburė*⁶⁴. Tai bandymas kurti kontekstą.

⁶² Žinoma, galima kalbėti ir apie tai, kad tokie tekstai kaip *Dioniso sugrįžimas* lietuvių kultūroje taip pat dar nėra visiškai savalaikiai, atitinkantys kultūros poreikius – ypač kai nėra kultūros tradicijos refleksijos, santykio su pasauline kultūra.

⁶³ *Šiandieninės lietuvių literatūros centras: kur jis?* (www.tekstai.lt/metai/200503/centras.htm).

⁶⁴ **Sverdiolas, Arūnas** *Rėtis, migla ir korys* // *Metai*, 2004, nr. 3, p. 104.

IŠVADOS

E. Ališankos kūryboje – tiek poezijoje, tiek kultūrologinių studijų diskurse – dominuoja mažieji pasakojimai. Tai yra ir viena iš prielaidų suartėti dviems tradiciškai atskirtiems vienas nuo kito diskursams – filosofiniam ir literatūriniam, – tokiu būdu kuriant naują diskurso tipą lietuvių literatūroje. Diskursus suvienijęs poetinis tekstas pasižymi savita stilistika, nuolatinu žaidimu su kalbančiojo figūra (ji gali būti ir nuosekliai slepiama, ir deklaratyviai demonstruojama kaip tam tikra suvokimo kaukė). Tarsi skirtingų diskursų tekstai vienas kitą papildė, perima vienas kito ypatybes; orientacija į artėjimą link tylos, tuštumos pabrėžia, jog raiškos ar turinio skirtumai postmoderniojoje situacijoje netenka prasmės – visa, ką galime pasiekti, yra tuštuma.

Lygiadienyje vyraujantis mažasis pasakojimas dar yra vienintelis galimas, priimtinas kalbančiajam, nors ir suvokiama, jog tai – tik atspindys. *Pelėno mieste* ši nuostata keičiasi – tekstas ima skeldėti, subjektas ima kalbėti tarsi savo paties vardu, imama artėti prie fragmento poetikos ir kalbėjimo nepabaigiamybės, apogėjų pasiekusios rinkinio iš *neparašytų istorijų* tekstuose (*dievakaulis* užima tarpinę poziciją tarp šių dviejų pasaulio ir subjekto savipratą atspindinčių polių). Subjektas praplečia savųjų kalbėjimų horizontą nuo vieno jam prieinamo iki begalybės – tai jam leidžia daryti įsisavinta žaidimo ir kaukės poetika. Raštas, iš pradžių buvęs pastangos konstatuoti, konstituoti subjekto buvimą ir vientisumą, tampa kliūtimi istorijų polifonijai, ir iš *neparašytų istorijų* sugrįžtama prie balso estetikos, suvokiama, jog raštas kalbėjimą tik dar labiau apkrauna antrinėmis prasmėmis ir trukdo siekti pagrindinio E. Ališankos poezijos *aš* tikslo – pirmapradės, tuščios tylos, nuo kurios kadaise buvo atsiskirta. Tylos estetika pamažu atskleidžiama E. Ališankos poetiniuose tekstuose – kartais per plyšio, pauzės tekste, kalbėjime įvaizdį, kartais tarsi maskuojant ją vis besidauginančiais kalbėjimo aktais.

Tokioje situacijoje kalbantysis subjektas reiškiasi kaip diskursyvus tapatumas ir atsiskleidžia kaip neišbaigtas, daugiaprasmiškas ir atviras vis naujų, kintančių tapatumų steigčiai. Punktyrinė vaizdo linija ir tylos pauzės, svarbios E. Ališankos eilėraščių stilistikos detalės, atitinkamai funkcionuoja ir kalbant apie subjekto savęs steigtį nuolatos skeldėjančiame pasaulyje. *Aš* steigia pats kalbėjimo procesas, žaidimas kaukėmis ir tapatumais. Tai savotiškas kalbėjimo redukovimas, taip žengiant link už ženklų esančios tylos, tuštumos – E. Ališanka yra vienas iš nedaugelio lietuvių literatūroje, savo tekstuose

aktualizuojančių tuštumos potyrį kaip *sacrum*, šventumos atskleisti. Išlaikant tam tikrą postmodernistinę ir ironišką distanciją, kuriamas interreferentiškas kultūros, literatūros, filosofijos ženklų tinklas, kuriame klaidžioja kalbantysis subjektas. Šiame tinkle, tylos, tuštumos akivaizdoje ir išnyksta visi diskursyviniai skirtumai tarp literatūros ir filosofijos – filosofinė idėja tampa literatūrinio teksto impulsu, o literatūrinis tekstas kuria savąją filosofinę poziciją. Pagrindine postmoderniojo pasaulio, gyvenimo tyrinėjimo ir subjekto steigties priemone tampa menas, permąstantis kalbos duotybes ir per kalbą išskleidantis ir iš naujo sujungiantis pasaulį, žmogų konstituojančius elementus.

SUMMARY

Correlation and Intersection Between Philosophical and Literary Discourse in the Poetry of Eugenijus Ališanka

Philosophical and literary discourses traditionally are differed by their own objects of interest or methods or rhetorical qualities of text. Nevertheless, in postmodern culture these differences are reduced by the disappearance of meta-discourses and the importance of textuality. These discourses now are in a constant connection – and now we can talk about philosophy of literature or philosophical literature or a philosophy as literature or about philosophical-literary framework of contemporary literature.

In Lithuanian literature a distinction between philosophical and literary discourses are reduced by Lithuanian poet, Eugenijus Ališanka, who also published two interdisciplinary studies on contemporary art and literature.

In poetry E. Ališanka uses ideas of postmodern philosophy, converts them into a poems that becomes the manifestation of a postmodern man in a postmodern world. Formerly meta-narratives are replaced by multiplicity of mini-narratives, and the subject acquires a discursive identity which wanders in the infinite net of cultural, literary, philosophical signs.

SUTRUMPINIMAI

D – Ališanka, Eugenijus *dievakaulis*.

DS – Ališanka, Eugenijus *Dioniso sugrižimas: chtoniškumas postmodernizmas*
tyla.

INI – Ališanka, Eugenijus *Iš neparašytų istorijų*.

L – Ališanka, Eugenijus *Lygiadienis*.

PM – Ališanka, Eugenijus *Pelėno miestas*.

VŽ – Ališanka, Eugenijus *Vaizduojantis žmogus. Sacrum sklaida kultūroje*.

ŠALTINIAI

1. **Ališanka, Eugenijus** *dievakaulis*. – Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1999.
2. **Ališanka, Eugenijus** *Dioniso sugrižimas: chtoniškumas postmodernizmas tylo*. – Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2001.
3. **Ališanka, Eugenijus** *Iš neparašytų istorijų*. – Vilnius: Vaga, 2002.
4. **Ališanka, Eugenijus** *Lygiadienis*. – V.: Vaga, 1992.
5. **Ališanka, Eugenijus** *Peleno miestas*. – Vilnius: Regnum, 1995.
6. **Ališanka, Eugenijus** *Vaizdijantis žmogus. Sacrum sklaida kultūroje*. – V.: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1998.

LITERATŪRA

1. [E. Ališankos atsakymai į anketos klausimus apie Poezijos pavasario almanachą] // *Literatūra ir menas*, 1993 gegužės 22, p. 3.
2. Abaravičius, Juozas *Skyrybos stilistika*. – Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2002.
3. **Andrijauskas, Antanas** *Roland'o Barthes'o tekstualumo estetika* (<http://www.tekstai.lt/metai/200510/akiratis.htm>).
4. **Baranova, Jūratė** *Filosofija ir literatūra* // *Literatūra ir menas*, 1999 vasario 20, p. 11, 13; 1999 vasario 27, p. 12.
5. **Baranova, Jūratė** *Kodėl Deleuze'as šifravo Proustą?* (http://www.culture.lt/lmenas/?leid_id=3052&kas=straipsnis&st_id=6941).
6. **Bartas, Rolanas** *Teksto malonumas*. – Vilnius: Vaga, 1991.
7. **Baudrillard, Jean** *Radikalusis mąstymas* // *Naujoji Romuva*, nr. 3 (523), p. 54-57.
8. **Eagleton, Terry** *Įvadas į literatūros teoriją*. – Vilnius: baltos lankos, 2000.
9. **Foucault, Michel** *Diskurso tvarka*. – baltos lankos, 1998.
10. **Gadamer, Hans Georg** *Istorija. Menas. Kalba*. – Vilnius: baltos lankos, 1999.
11. **Habermas, Jürgen** *Modernybės filosofinis diskursas*. – Vilnius: Alma littera, 2002.

12. **Hassan, Ihab** *Link postmodernizmo sąvokos // Miestelėnai. Miestas ir postmodernioji kultūra.* – Vilnius: Taura, p. 33-44.
13. **Hawthorn, Jeremy.** *Moderniosios literatūros teorijos žinynas.* – Vilnius: Tyto alba, 1998.
14. **Januševičus, Benediktas** *Priešybių vienybė ir nelabai // 7 meno dienos,* 1995 birželio 30, p. 4.
15. <http://meital-hl.iucc.ac.il/users/www/10769/photography/Theory.htm>.
16. **Katkuvienė, Jurga** *Susigėdęs Dionisas* // http://humanitas.hmf.ktu.lt/literatura/lthpp/urnalas_skaitymai/archyvas/urnalas_skaitymai/straipsniai/susigds_dionisas/111.
17. **Kinčinitis, Virginijus** *Apie postmodernizmo prielaidas //Krantai,* 1990, nr. 9 (21), p. 10-14.
18. **Kubilius, Vytautas** *Tautinė literatūra globalizacijos amžiuje.* – Kaunas: Broniaus Vaškelių literatūrinės komparatyvistikos centras, 2003.
19. **Lyotard, Jean-François** *Postmodernus būvis. Šiuolaikinį žinojimą aptariant.* – Vilnius: baltos lankos, 1993.
20. **Modėjas, Elijas** *Ledo poetas E. Ališkanka pažvelgė į žolę // Lietuvos rytas,* 1999 birželio 15, priedas *Mūzų malūnas*, p. 6.
21. **Notrimaitė, Gitana.** *Studija apie postmodernizmą* // http://humanitas.ktu.lt/literatura/lt.php/urnalas_skaitymai/archyvas/urnalas_skaitymai/recenzijos/studija_apie-postmodernizm/94.
22. *Pagrindinės moderniosios literatūros sąvokos.* – Vilnius: Tyto alba, 2000.
23. **Peluritytė, Audinga** *Dievakaulis – naujas herojus naujame pasaulyje // Kultūros barai,* 2000, nr. 4, p. 13-21.
24. **Perminaitė, Jurga** *Jungties izotopijos // Metai,* 2000, nr. 4, p. 139-141.
25. *Postmodern Literary Theory: An Anthology.* – Blackwell Publishers, 2000.
26. **Rubavičius, Vytautas.** *Postmodernusis diskursas: filosofinė hermeneutika, dekonstrukcija, menas.* – Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2003.
27. **Rubene, Mara** *Dabarties filosofija: iš Esaties į esatį.* Vilnius: Alma littera, 2001.
28. **Sontag, Susan** *Apie fotografiją.* – Vilnius: baltos lankos, 2000.

29. **Speičytė, Brigita** *Žiemos balsai: poetiniai 1988 – 2002 metų debiutai* // *Naujausioji lietuvių literatūra (1988 – 2002)*. – Vilnius: Alma littera, 2003.
30. **Sventickas, Vytautas** *Įteikta Zigmo Gėlės premija* // *Metai*, 1992, nr. 9-10, p. 183.
31. **Sverdiolas, Arūnas** *Rėtis, migla ir korys* // *Metai*, 2004, nr. 3, p. 102-111.
32. *Šiandieninės lietuvių literatūros centras: kur jis?* (www.tekstai.lt/metai/200503/centras.htm).
33. **Šliogeris, Arvydas** *Martynas Heidegeris: kaukė ir būtis* // **Heidegger, Martin** *Rinktiniai raštai*. – Vilnius: Mintis, 1992.
34. *Tyla ir postmodernizmas* // *Literatūra ir menas*, 1999 lapkričio 20, p. 4.
35. **Welsch, Wolfgang** *Mūsų postmodernioji modernybė*. – Vilnius: Alma littera, 2002.
36. **Žukauskaitė, Audronė** *Anamorfozės. Nepamatinės filosofijos problemos*. – Vilnius: Versus aureus, 2004.